

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Az Isztambuli Egyezmény alapelvei

Szerző:

dr. Gyöngyösi Zoltán

Budapest, 2017. november 14.

I. Történeti és módszertani bevezető

1. Történeti bevezető

Az Isztambuli Egyezmény az Európa Tanács egyik egyezménye. Ezt még 2008-ban a Miniszteri Bizottság által felállított szakértői csoport, a CAHVIO szövegezte meg. Az ennek alapján a Miniszteri Bizottság által elfogadott „Európa Tanács Egyezménye a nők elleni és a családon belüli erőszak megelőzéséről és felszámolásáról” (kódszám: CETS No. 210.) eredetileg nem „isztambuli” egyezmény volt, mivel azt 2011. április 7-én az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága nem a török nagyvárosban fogadta el. Közismertebb nevét onnan nyerte, hogy azt a Miniszteri Bizottság az Isztambulban tartott 121. sz. ülésén, azaz 2011. május 11-én nyitotta meg aláírásra a részes államok részére, ezért a jelen cikk szerzője is (mint mindenki) így nevezi ezt. Az Egyezmény szövege szerint annak hatálybalépéséhez a részes államok által történt részleges mennyiségű ratifikáció kellett, mert az Egyezmény 75. cikkének 3. pontja a következőket mondja ki:

75. cikk 3. Ez az Egyezmény az azon időpontot követő három hónapos időtartam lejárta utáni hónap első napján lép hatályba, amikor 10 aláíró - amelyek közül legalább nyolc az Európa Tanács tagállama - a 2. bekezdés rendelkezéseinek megfelelően az Egyezményt magára nézve kötelező hatályúnak ismeri el.

Vagyis az aláírás mellett tagállamilag meg kellett erősíteni, el kellett fogadni, jóvá kellett hagyni, azaz: ratifikálni kellett legalább 10 részes állam oldalán. Az Egyezmény így 2014. augusztus 1. napján lépett hatályba. Az utolsó ratifikáció 2017. október 12-én történt meg (Németország részéről). Jelenleg az Európa Tanácsnak 47 tagja van; ebből az Egyezményt 45 állam írta alá és 25 ratifikálta. Ebből az következik, hogy a részes államok valamennyivel kevesebb, mint a fele még nem ratifikálta az Egyezményt, ezek közé tartozik Magyarország is. Ennek okai között részint az szerepel, hogy az Egyezmény miatt a részes államoknak meg kell változtatniuk a belső joguk egy részét, ill. végrehajtási jellegű jogszabályokat kell alkotniuk az Egyezményben foglalt célok betöltése érdekében; ehhez jelentős mértékű anyagi erőforrásokat kell előteremteniük. Ugyanakkor a legtöbb országban az az ideológiai vita akadályozza az ratifikálást, amely az Egyezmény

szemlélete, vagyis jogi alaptételei körül dül. Tanulmányunkban ezeket a vitapontokat fogjuk áttekinteni, és azokra az Egyezmény jogi elemzésével válaszokat keresni.

2. Az Egyezmény rövid tartalma

Az Egyezmény célja a nők elleni erőszak és a nők elleni kapcsolati erőszak elleni küzdelem elősegítése. Az Egyezmény 12 fejezetből és ezeken belül 81 cikkből áll. Gondolatmenetének a „négy P” az alapja: Integrated Policies (integrált politikák), Prevention (megelőzés), Protection and support of victims (az áldozatok védelme és támogatása), Prosecution of offenders (az elkövetőkkel szembeni büntetőeljárás). Ennek alapján az Egyezmény a következő célokat és eszközöket fogalmazza meg egy olyan Európa elérése érdekében, amely mentes a nők elleni erőszaktól, beleértve ebbe a nők elleni kapcsolati erőszakot.

Az „integrált szakpolitikák” a II. fejezetben helyezkednek el, ezek olyan adatgyűjtési és egyéb koordinált magatartásokat foglalnak össze, amelyben a kormányzati szervek, a nemzeti, regionális és a helyi parlamentek és hatóságok, nemzeti emberi jogi intézmények és társadalmi szervezetek is részt vesznek. Ezeknek célja a nők elleni erőszak (beleértve ebbe a kapcsolati erőszakot) felderítése, monitorozása, ill. az Egyezmény társadalmi eredményeinek a vizsgálata.

A „megelőzés” témaköréről a III. fejezet rendelkezik. Ez célul tűzi ki a hagyományos férfi és női szerepek lebontását, ami a nők elleni erőszak alapja és fenntartója. A részes államok feladata az, hogy *„változásokat segítsenek elő a nők és a férfiak társadalmi és kulturális viselkedésmintáiban azzal a céllal, hogy megszüntessék mindazon előítéleteket, szokásokat, hagyományt és más gyakorlatokat, amelyek a nők alsóbbrendűségének gondolatán vagy a sztereotip női és férfi szerepeken alapulnak”* (12. cikk 1. pont). Ennek alapján mind az oktatásban, mind azon kívül tudatosságnövelést kell végezni a hagyományos férfi-női szerepek fennmaradása, továbbá a nők elleni erőszak ellen; a cél olyan tananyag, amelynek témája *„a nők és a férfiak közötti egyenlőség, a sztereotípiamentes nemi szerepek, a kölcsönös tisztelet, az erőszakmentes konfliktusmegoldás a személyközi kapcsolatokban, a nőkkel szembeni nemi alapú erőszak, és a személyi sérthetlenséghez való jog”* (14. cikk 1. pont). Kiemelt célcsoport e tekintetben a fiúk és a férfiak (12. cikk 4. pont). Eszközei: propaganda, oktatási-nevelési programok, szakemberképzés és szakszolgálatok, továbbá a média és a magánszektor rákényszerítése a nők elleni erőszak megelőzésében való részvételre.

Az „áldozatok védelme és támogatása” azt jelenti az Egyezmény IV. fejezete szerint, hogy a részes államoknak milyen segítségeket kell nyújtani az erőszak áldozataul esett nőknek. Ez a fejezet lényegében egy vagy több állami szakszolgálati rendszer felállításának igényét foglalja magában, amelynek a következő konkrét szolgálatokkal kell a sértett nők rendelkezésére állni: tájékoztatás a támogatási lehetőségekről és a jogvédelemről (19. cikk), segítség a panasztételben (21. cikk), „bizonyos” szakemberek feljelentéstételi kötelezettsége (28. cikk), általános támogatásként a jogi és a pszichológiai tanácsadás, a pénzügyi támogatás, a lakhatás, az oktatás, a képzés és a munkahely-keresési támogatás biztosítása (20. cikk), konkrét esetben menedékhelyek (23. cikk), telefonos segélyvonalak (24. cikk) fenntartása, segítség a tanúként figyelembe veendő gyermekek részére (26. cikk).

„Az elkövetőkkel szembeni büntetőeljárások”-ról szóló V. fejezet („Anyagi jog”) nemcsak büntető anyagi jogi tényállásokat foglal magába. Konkrétan az alábbi cselekményeknek a részes államok büntetőjogába való beleillesztését igényli: kényszerítés vagy fenyegetés révén előálló súlyos pszichológiai erőszak (33. cikk), szándékos fenyegető zaklatás (34. cikk), szándékos fizikai erőszak (35. cikk), szexuális (fizikai) erőszak, beleértve ebbe az erőszakos közösülést is (36. cikk), házasságra kényszerítés (37. cikk), női nemi szervek megcsonkítása (38. cikk), kényszerített terhességmegszakítás és sterilizálás (39. cikk), szexuális zaklatás (40. cikk).

Ugyanakkor polgári jogi szankciókkal is megelégszik a következő esetekben: kártérítés az elkövetőtől vagy a sértett hátrányára mulasztó állami hatóságtól, ill. állami kártalanítás (ez utóbbi opcionális) (29-30. cikk), kényszerházasság felbonthatósága (32. cikk), továbbá erőszakos elkövetőknél a gyermek feletti felügyeleti jog korlátozása (31. cikk, 45. cikk 2. pont). Ezeknél mind alapelv, hogy *„a jelen Egyezmény hatálya alá tartozó erőszakos cselekmények bármelyikének elkövetése alapján indult büntetőeljárások során a kultúra, a szokás, a vallás, a hagyomány vagy az ún. 'becsületet' ne minősülhessen a cselekmény igazolásának. Ez különösen vonatkozik azokra az állításokra, miszerint az áldozat áthágta a kulturális, a vallási, a társadalmi vagy a tradicionális normákat vagy a megfelelő viselkedési szokásokat”* (42. cikk 1. pont). A nyomozás során figyelembe veendő elveket a VI. fejezet foglalja magában, lényege: az azonnali reagálások a panaszos ügyében, amelynek súlyponti része az elkövető azonnal távoltartása (52. és 53. cikk).

Az Egyezménynek még számtalan egyéb rendelkezése van, de ezek az anyagi jogot nem érintik, ezek a) joghatósági jellegűek, b) menekültkérdéssel foglalkoznak, ill. c) a végrehajtás körében a nemzetközi együttműködéssel, ezen belül is kiemelten d) a GREVIO-val, amely egy nemzetközi bizottság és az Egyezmény végrehajtásának felügyeleti szerve (felépítés, tagság, hatáskörök, kiváltságok, mentességek).

3. Az Egyezmény vitás tételei

A fentiek olvastán felmerülhet a kérdés, hogy az Egyezménynek miért van olyan sok ellenzője és Magyarországon a kormány miért áll ellent a ratifikálásának, ill. miért van az, hogy még évek elteltével is csak az Európa Tanács tagállamainak a szűk fele jutott el idáig. Amennyiben a pro és kontra érveket összegyűjtjük és rendszerezük, azok a következő ellenvetések köré csoportosulnak. (Az alábbi összefoglalás elsősorban az Emberi Méltóság Központ 2017. február 22-i állásfoglalásán,¹ az Alapjogokért Központ 2017. május 16-i állásfoglalásán,² a Nőkért Egyesület képviselőjének, Antoni Ritának a 2017. május 26-án kelt ellenvéleményén³ alapulnak. Ezekre természetesen felsorolhatatlan mennyiségű sajtóanyagon épült rá, de ez az a három, ami még jogilag értékelhető gondolatmeneteket is tartalmaz, a többi sajtóanyag csak ezek érzelmi interpretálása, s mint ilyenek, az Egyezmény megértéséhez érdemben nem segítenek hozzá.)

- 1) Az ellenzők szerint az Egyezmény egy alapjaiban torz, valótlan helyzetet vázol fel az Európában fennálló férfi-nő viszonyról: ebben a nők az élet minden területén folyamatosan hátrányban vannak a férfiakhoz képest (mert elnyomottak), a férfiak pedig folyamatosan előnyben a nőkhöz képest (mivel elnyomók). Erre az általános, az élet minden területét átszövő állapotra azonban semmiféle tényszerű adat nincs, mert az élet bizonyos területein a férfiak, más területein a nők vannak a másik nemhez képest előnyben, s egyik esetben sem biztos, hogy az Egyezmény által feltételezett „elnyomás” miatt. Az Egyezmény hívei szerint azonban valós statisztikai tény, hogy a nők az élet szinte minden területén hátrányban vannak a férfiakhoz képest, vagyis nincs közöttük valós esélyegyenlőség, s

¹ Emberi Méltóság Központ: *Az Emberi Méltóság Központ állásfoglalása az Európa Tanács nőekkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről és azok megelőzéséről szóló egyezményének ratifikálásával kapcsolatban.* https://go.citizenngo.org/rs/907-ODY-051/images/Isztambuli%20Egyezmeny%20A9ny%20C3%81ll%20C3%A1sfoglat%20C3%A1s_Emberi%20M%20C3%A9lt%20C3%B3s%20C3%A1g%20K%20C3%B6zpont.pdf (2017.11.14.)

² Alapjogokért Központ: *Nem a gender egyezményre.* <http://alapjogokert.hu/nem-a-genderegyezmenyre/> (2017.11.14.)

³ Antoni Rita (Nőkért Egyesület): *Tények és tévhitek az Isztambuli Egyezményről.* <https://nokert.hu/p-20170526-0202/2021/6/tenyek-es-tevhitek-az-isztambuli-egyezmenyrol> (2017. 11.14.)

ennek a helyzetnek a férfiak a haszonélvezői (még ha ez nem is tudatosodik bennük). Ezt a haszonvételt pedig meg kell szüntetni.

- 2) Az ellenzők rosszallják, hogy az Egyezmény a fenti férfi-nő egyenlőtlenséget azzal a téves kifejezéssel akarja magyarázni, mely szerint a férfiak az élet minden területén „elnyomást” gyakorolnak a nők fölött. U.i. ez sértő a férfiak többségére, azok ugyanis nem akarnak elnyomást gyakorolni, az esetleges esélyegyenlőtlenségi helyzetek pedig nemcsak nekik köszönhetőek, hanem a nők magatartásának is. Az Egyezmény hívei szerint azonban azáltal, hogy a férfiak az élet minden területén előnyben vannak a nőkhez képest, nem túlzó használni az „elnyomás” szót, mivel a helyzeti előnyben lévő személyek szükségszerűen (még ha maguk nem is veszik azt észre) azért kerülnek előnybe, mert valakinek hátrányt okoznak vagy fenntartják a hátrányos állapotát: ez pedig csak „elnyomás” által lehetséges.
- 3) Az ellenzők szerint az Egyezmény hamis fogalmat használ akkor, amikor a fenti elnyomás módszereként az „erőszakot” jelöli meg, mert ez megbélyegzi a férfiakat, holott azoknak többsége egyáltalán nem gyakorol sem testi, sem lelki, sem gazdasági, sem hatalmi erőszakot a nők fölött. Az Egyezmény hívei szerint azonban az „erőszak” szó nemcsak a fenti erőfajtaikat jelenti, hanem bármiféle olyan magatartást, amely a nők valós egyenlőség felé irányuló törekvését teszi lehetetlenné. Ez az erőszak a társadalom ama általánosan elfogadott férfi-nő szerepeiben jelenik meg, amely a nők hátrányára konzerválódott, így az egy olyan megalvadt struktúrát képez, amely gátolja a nők felszabadulását.
- 4) Az ellenzők szerint az Egyezmény önhatalmúlag akarja felforgatni a hagyományos férfi-nő viszonyt még olyan területeken is, ahol a nők többségének erre nincs érzékelhető igénye. A támogatók szerint viszont éppen a hagyományos szerepeken alapuló férfi-nő viszony az, ami fenntartja a nők hátrányára a jelenlegi esélyegyenlőtlenséget, tehát a férfi-nő viszonyt alapjaiban kell átalakítani; ez azokra a nőkre is vonatkozik, akik nem foglalkoznak a saját hátrányos helyzetükkel, mivel ha őket nem is, de a jövő nőnemzedéket már gyermekkorukban fel kell szabadítani e passzivitás alól.
- 5) Állítják az ellenzők azt, hogy az Egyezmény célja egy gendersemleges társadalom, vagyis az, hogy ne legyen a továbbiakban sem férfi, sem női identitás és princípium, hanem ezeket semleges viselkedésformák váltsák fel; emiatt pedig az emberek tulajdonképpen nem nélkülözhetővé válnak. Az Egyezmény hívei szerint ilyen a szövegben nem szerepel: mindenki

megőrizheti a maga princípiumát és identitását, csak a strukturális (férfi)erőszak jelenségei nélkül; az „új ember” pedig csak annyiban új, hogy a végleg a természeti és jogegyenlőség állapotába hozzá az emberiség két nemét.

- 6) Az ellenzők az egyik legsúlyosabb hibának azt tartják, hogy az Egyezmény a nők számára szociális és büntetési igények iránti előjogokat biztosít a másik nemmel szemben, a férfiaknak azonban nem a nőkkel szemben: az Egyezmény nyíltan semmibe veszi a férfiak és nők közötti jogegyenlőséget. Az Egyezmény hívei nem tagadják, hogy a nők és férfiak közötti egyenlőséget csak a nők javára szóló szabályozással lehet megteremteni, mivel a jelenlegi helyzetnek ez utóbbiak a kárvallottjai; azt azonban igen, hogy a kapcsolati erőszak (ami az Egyezmény súlypontja) nem vonatkozna a férfiakra is; vagy, ha mégsem vonatkozik rájuk (ebben ellentétes álláspontok vannak közöttük), akkor sem az a megoldás, hogy az Egyezmény ne lépjen hatályba, hanem az, hogy hatályát a férfiak elleni női erőszakra is ki kell terjeszteni.
- 7) Nehezményezik az ellenzők, hogy az Egyezmény a genderszemlélet (a társadalmi nem) alapján áll a „nő” meghatározásánál, vagyis túllép a nő biológiai kategóriáján, ezzel pedig lehetőséget nyújt arra, hogy pusztán öndefiníció alapján valaki nőnek tekintse magát. Ennek következtében az Egyezmény utat nyit ahhoz, hogy bekegizálhatatlan nemi identitással bíró személyek tekintsék magukat nőknek, de ugyanilyen módon tartsa magát bárki férfinak, vagy harmadikutas nemi identitással bíró lénynek. Az Egyezmény hívei szerint viszont a szöveg a biológiai nőből indul ki, s nem vonatkozik a biológiai férfi-nő kategóriáin kívül más nemi identitásokra, ezért nem teremthet nemi identitásválságot. Az Egyezményben jelzett „gender” kifejezés, vagyis a férfi-nő társadalmi nemi megfogalmazása pedig csak a társadalmi viselkedések átalakítására vonatkozik, de nem a nemi identitások öndefinícióira.
- 8) Az ellenzők az Egyezményt marxista jellegűnek tekintik, mivel a férfiak kollektív bűnösségének a kimondásával a férfiakat egyoldalúan büntetni és fegyelmezni akarja, ezzel pedig feléleszti azt az osztályharcos szemléletet, ami az elnyomók és elnyomottak közötti küzdelmen alapul, csak most nemek közötti harccá változtatja azt; s mivel bevallottan nem jogegyenlőségi eszközöket vesz igénybe a nők javára, eredménye az lesz, hogy sérelmi gyűlöletet fog szítani két nem között. Ezt az Emberi Méltóság Központ a következők szerint ragadta meg: *„A marxista ideológia osztályharc elmélete, vagyis, hogy a társadalom*

minden rétege, csoportja folyamatosan küzd egymással, tovább él a liberalizmus és a feminizmus képviselőiben. A férfiak a nők ellenségei, és ezt az ellentétet igyekeznek minden eszközzel fenntartani, majd leküzdeni, ez jelenik meg a politikai dokumentumokban, ezt látjuk visszatükröződni az Isztambuli Egyezményben is. A marxizmus egyszer már látványosan megbukott régióinkban. A nemzeti és nemzetközi döntéseknek a férfi és a nő egymást kiegészítő szerepére kellene épülniük, nem pedig az ellentétek táplálására.”⁴ Ez Egyezmény hívei szerint azonban ez a joganyag nem marxista jellegű pusztán azért, mert rátapintott az egyenlőtlenség erőviszonyaira, és azt meg akarja változtatni a társadalmi mérnökség módszerével; az elnyomás lerázása pedig áldozatokkal jár. Mondják: nyilvánvaló, hogy a férfiak, mint elnyomók számára sértő az Egyezményben foglalt nemek közötti egyenlőség megvalósítása; az egyenlőtlenség felszámolása azonban küzdelmet igényel.

Rövid tanulmányunkban a fenti ellentmondásokra keresünk konkrét jogi választ, olyat, amely magában az Egyezmény szövegében található meg, abból vonható le egyenes jogi következtetéssel. Tartózkodunk minden olyan megközelítéstől, amely a szövegen kívüli tényeket (ill. ténybeli hiányokat), ideológiákat, politikai megközelítéseket és hiedelmeket használ fel. A tanulmány célja a fenti kérdésekre történő válaszadás. Ezt az Egyezmény ama pontjainak vizsgálata által ejtjük meg, amelyek az Egyezmény nemi dimenzióit, vagyis azon alapelveit érintik, amelyek értelmezésével az Egyezmény további rendelkezései már könnyen értelmezhető utasításokat foglalnak magukban.

4. Az Egyezmény értelmezési kerete

Látni kell: egy olyan joganyaggal állunk szemben, amelynek nincs kialakult joggyakorlata még az Egyezményt ratifikáló országokban sem. Ennek következtében az Egyezményt jelen állapotában mindenki a saját világnézeti szempontjai alapján magyarázhatja: és pont ebből van a rengeteg vita.

A jelen normaanyag értelmezésénél a tanulmány megmarad az egyszerű nyelvtani, a belső joglogikai, illetve a teleológiai értelmezés szintjén. Az Egyezmény teleológiája könnyen áttekinthető (mert már a Preambulum és személyi hatály megadja ennek irányát), a logikai és

⁴ Emberi Méltóság Központ állásfoglalása im. 4. o.

nyelvtani értelmezés pedig jelen esetben nem vezet más eredményre, mint a teleológiai igény ellentmondásmentes kiszolgáltatására. Az Egyezmény célja, gondolatmenete és nyelvezete egyszerű, zárt logikával bír.

Az Egyezménynek még nincs hivatalos magyar szövege. Az LMP közérdekű adatigénylésére lett kiadva annak miniszteriális szintű fordítása, amelyet a párt 2015. április 19-én nyilvánosságra is hozott. Ez azonban abban az értelemben nem „hivatalos”, hogy egy minisztériumi munkaanyag. Mindenesetre - mivel mindenki ebből dolgozik - , a magam részéről szintén ezt a szöveget vettem alapul tekintettel arra, hogy maguk a feministák és antifeministák is ezt tekintik alapnak. Szövege a világhálón fellelhető.⁵ Az Egyezmény vizsgálatánál vitás kérdésekben az ún. Explanatory Report-ot („Magyarázó jelentést” - a továbbiakban: Kommentárt) használta fel a szerző, amely az Európa Tanács honlapján található meg.⁶ Ez az Egyezmény aláírásra bocsátásával egy napon (2011. május 11-én) keletkezett, tehát az Egyezmény hivatalos indokolásának tekinthető.

II. Az Egyezmény alapelvei

1. Az Egyezmény kiinduló világszemlélete

Az Egyezmény világszemléletét a Preambulum foglalja magában. Egy joganyag preambuluma (felvezető szövege) mindig röviden azt fogalmazza meg, hogy a jogalkotó milyen társadalmi problémákat ismert fel, amelyek alapján eljutott az addig nem, vagy elégtelenül szabályozott életviszonyok új jogi keretének a megteremtéséhez, s melyek azok az elvek, amelyek mentén ezt megfogalmazta. Egy preambulum tehát részint a szabályozást igénylő, felismert társadalmi viszonyokból eredő tipikus élethelyzetbeli problémák halmazát fogalmazza meg; rögzíti továbbá, hogy a jogalkotó milyen szemlélet mentén kívánta a jogszabály normaszövegében megjelenített, jellegzetes életviszonyokra vonatkozó szabályozást (mint társadalmi követelmény teljesítését) megalkotni. Persze önmagában egy jogszabály preambulumban szereplő társadalmi problémák nem feltétlenül bírnak társadalmi tény- és igénybeli valóságalappal (erre az XX. század diktatúráinál fölös számban találunk sajnálatos jogalkotási gyakorlatot, ld. a nürnbergi törvényeket vagy a sztálinista alkotmányokat) - ugyanakkor egy joganyag dogmatikai értelmezésekor azt kell kész tényként elfogadnunk, hogy a jogalkotó (a maga részéről legalábbis) helyesnek látja

⁵ URL: <https://nokert.hu/sze-20160720-0010/1466/1/az-isztambuli-egyezmeny-szovege-magyar-nyelven> (2017. 11.14.)

⁶ URL: <https://rm.coe.int/16800d383a> (2017.11.14.)

preambulumban általa lefektetett valóságtartalmakat (problémafelismeréseket), s az ezek megoldására hivatott elveket is igazságosnak és célszerűnek tartja.

Az Egyezmény Preambulumában a tényállítások és megoldási elvek nem különülnek el mereven egymástól. A szöveg ama részével, amely az Egyezmény történeti alapjául szolgáló korábbi nemzetközi egyezményeket sorolja fel, nem foglalkozunk, mivel ezek az Egyezmény belső logikáját nem egészítik ki tartalommal. Azok a szemléleti megállapítások a lényegesek, amelyek az Egyezmény szövegének a megfogalmazására készítették annak megalkotóit. Így az Egyezmény aláíró államok az alábbiakból indultak ki (ill. az alábbiak elfogadását várják el a ratifikáló részes államoktól):

Az Európa Tanács tagállamai és ezen egyezmény egyéb aláírói (...) elítélve a nőekkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak minden formáját;

elismerve, hogy a nők és a férfiak közötti jogi és tényleges egyenlőség megvalósítása a nőekkel szembeni erőszak megelőzésének kulcsfontosságú eleme;

elismerve, hogy a nőekkel szembeni erőszak a nők és a férfiak közötti, történelmileg kialakult egyenlőtlen erőviszonyok megnyilvánulása, amelyek a férfiak részéről a nők feletti uralkodáshoz és a nőekkel szembeni megkülönböztetéshez, valamint a nők teljes érvényesülésének megakadályozásához vezettek;

elismerve a nőekkel szembeni erőszak mint nemi alapú erőszak strukturális természetét és azt, hogy a nőekkel szembeni erőszak az egyik olyan meghatározó társadalmi mechanizmus, amellyel a nőket a férfiakhoz képest alárendelt helyzetbe kényszerítik;

komoly aggodalommal elismerve azt, hogy a nők és a leányok gyakran vannak kitéve az erőszak olyan súlyos formáinak, mint a kapcsolaton belüli erőszak, a szexuális zaklatás, az erőszakos közöszlész, a kényszerházasság, az ún. „becsület” nevében elkövetett bűncselekmények és a nemiszerv-csonkítás, amelyek a nők és a leányok emberi jogainak súlyos megsértését jelentik, és komoly mértékben akadályozzák a nők és a férfiak közötti egyenlőség elérését;

elismerve, hogy a fegyveres konfliktusok során az emberi jogokat folyamatosan megsértik, ami a polgári lakosságot és különösen a nőket széles körben és rendszeresen elkövetett erőszakos

közösülés és szexuális erőszak formájában érinti, valamint elismerve, hogy a konfliktusok alatt és után megnövekszik a nemi alapú erőszak lehetősége;

elismerve, hogy a nők és a leányok a nemi alapú erőszak nagyobb veszélyének vannak kitéve, mint a férfiak;

elismerve, hogy a kapcsolati erőszak aránytalanul érinti a nőket, és hogy férfiak is a kapcsolati erőszak áldozatává válhatnak;

elismerve, hogy a gyermekek a kapcsolati erőszak áldozatai, ideértve azt is, hogy a családon belüli erőszak tanúivá válnak;

olyan Európa megteremtésére törekedve, amely mentes a nőekkel szembeni erőszaktól és a kapcsolati erőszaktól az alábbiakban állapodtak meg.

Az első bekezdés azt rögzíti le, hogy a férfiak és nők között jelenleg nincs sem jogi, sem pedig tényleges egyenlőség, mivel ez még egy megvalósítandó feladatot jelent. (Nem tudjuk egyébként, hogy mit jelent a jogi egyenlőség hiánya akkor, amikor olyan országot nem is vesznek fel az Európa Tanácsba, amelynek az alkotmányában nincs ez a nemek között kimondva.) Ha ez megtörténik, akkor nagy az esély rá, hogy megszűnik a nőekkel szemben gyakorolt férfiuralom. Bár megjegyzendő: az egyenlőség megvalósítása csak „kulcsfontosságú elem” a férfiaknak a nők fölött gyakorolt erőszaka ellen, tehát ez jelzi, hogy vannak még más, felszámolandó elemek is ennek az erőszaknak a kiiktatása érdekében. Ebből következik, hogy a Preambulum szerint a nemek közötti teljes esély- és ténybeli egyenlőség elérése önmagában nem fogja felszámolni a férfiak nők fölött gyakorolt erőszakát. A férfiak erőszakosságának semmissé tétele tehát egy olyan folyamat, amelynek csak egy közbenső állomása a teljes egyenlőség elérése a két nem között; ezen túlmenően is meg kell semmisíteni a férfierőszakot, mivel - sejteti az Egyezmény - az még ekkor is fenn fog maradni, tehát egy folyamatosan leküzdendő tény marad. Nyilvánvaló - és majd látni fogjuk: az Egyezmény erre törekszik - , hogy a férfiak erőszakosságát a férfiprincípium megsemmisítésével érje el. (Erről is majd később.)

A Preambulum leglényegesebb elvi álláspontja a második bekezdésben található meg, amely szerint a helyzet a következő: *„a nőekkel szembeni erőszak a nők és a férfiak közötti, történelmileg kialakult egyenlőtlen erőviszonyok megnyilvánulása, amelyek a férfiak részéről a nők feletti*

uralkodáshoz és a nőkkel szembeni megkülönböztetéshez, valamint a nők teljes érvényesülésének megakadályozásához vezettek.” Ez lerögzíti azt a tényt, hogy a férfiak és a nők között egyenlőtlen erőviszonyok állnak fenn a férfiak javára, s ezt „uralkodásnak” hívjuk; a férfiak ezt úgy tudják fenntartani, hogy megkülönböztetik magukat a nőktől ez utóbbiak hátrányára; ez a megkülönböztetés azonban nem a nemek biológiai jellemzőiből ered, hanem csak egy történelmileg kialakult rossz hagyomány; emiatt a nők képtelenek magukat „teljesen” érvényesíteni; a „vezettek” szó pedig azt foglalja magában, hogy mindez még mindig egy fennálló helyzet.

A „megkülönböztetés” szó jelentését a Kommentár 25. pontja így foglalja össze: *„bármiféle nemi alapon létrehozott megkülönböztetés, kizárás vagy korlátozás, amelynek hatása vagy célja a nők elismerésének, életélvezetének, lehetőségei gyakorlásának a gyengítése vagy megszüntetése”* az élet bármely területén családi állapottól függetlenül.⁷ A megkülönböztetés tehát nem pusztán azt jelenti az Egyezmény szerint, hogy a férfiak a maga princípiumát megkülönböztetik a nőkéttől, hanem úgy teszik ezt, hogy a nőket rögtön - lealacsonyító, korlátozó szemlélettel - azonnal háttérbe is szorítják, s ezzel meggátolják az önkibontakozásukat. A „megkülönböztetés” tehát azt jelenti, hogy a mai értelemben vett „férfiprincípium” eluralkodott az évezredek megkülönböztetéssel mesterségesen megkreált „női princípium” fölött. Majd látni fogjuk, az Egyezmény azt akarja elérni, hogy az erőszakon alapuló férfiprincípium (a férfiakra jellemző erőszakkal teli gondolkodásmód) háttérbe szoruljon és az erőszakmentes nőies gondolkodásmód kerüljön a helyére.

Fontos tény: az Egyezmény sem itt, sem másutt nem mond ki olyat, miszerint a nők csak az élet bizonyos területein lennének elnyomva és ott is különböző mértékben; nem, nála az nők az élet összes területén és folyamatosan el vannak nyomva a férfiak által, annak mértéke pedig lényegtelen. Az Egyezmény azt sem deklarálja, hogy a nők egy része ne lenne elnyomva; szerinte minden nő mindig, minden helyzetben és folyamatosan el van nyomva. Az elnyomatás tehát az összes nőt megkülönböztetés nélkül érinti az összes férfi által. Ennek az elnyomásnak az eszköze az erőszak.

⁷ Kommentár 25. pont: „ (...) any distinction, exclusion or restriction made on the basis of sex which has the effect or purpose of impairing or nullifying the recognition, enjoyment or exercise by women, irrespective of their marital status, on a basis of equality of men and women, of human rights and fundamental freedoms in the political, economic, social, cultural, civil or any other field (...)”

Az Egyezmény céltárgya ez, vagyis az ún. strukturális (férfi)erőszak, amely *a)* egyrészt általános jellegű (minden férfi mindig gyakorolja minden nővel szemben), *b)* kapcsolati (azaz párkapcsolati, ill. családon belüli) erőszak. A következőkben három fogalmat kell külön-külön elemeznünk: *a)* mi az az a „nők elleni erőszak”, *b)* mi a „kapcsolati erőszak”, és *c)* végül mi a „strukturális erőszak”?

Ezekre a választ nem a Preambulum adja meg, hanem a 3. cikk a. pontja. Itt a következő választ adja az *a)* pontban megfogalmazott kérdésre az Egyezmény: *„az emberi jogok megsértéseként és a nőkkel szembeni megkülönböztetés formájaként értelmezendő; a nemi alapú erőszak mindazon cselekményei, amelyek fizikai, szexuális, pszichológiai vagy gazdasági sérelmet vagy szenvedést okoznak vagy okozhatnak a nőknek, ideértve az ilyen cselekményekkel való fenyegetést, a kényszert vagy a szabadságtól való önkényes megfosztást, akár a közéletben, akár a magánéletben fordul is az elő.”* Mind ahogy ott majd látni fogjuk, az ebből levezethető ún. „erőszakos magatartás” köre olyan mértékben tág, ill. a végtelenségig tágítható, amely lényegében minden olyan férfiviselkedést magában foglal, amelyet egy nő sérelmesnek érez, vagy alkalmas lehet arra, hogy miatta sérelemérzet alakuljon ki benne.

A „kapcsolati erőszak” ennek alváltozata, amely a nővel közeli érzelmi kapcsolatban álló, vagy állt férfi részéről éri őt [Egyezmény 3. cikk b) pontja]. De mitől lesz mindez strukturális erőszak?

A férfierőszak attól lesz strukturális, hogy a nőkkel szembeni folyamatosan elnyomó férfias magatartást a társadalmi szokások rendszere hitelesíti, legitimálja, tartja fenn. Egyszóval: a társadalom normális magatartásnak látja azt. Kibontva ezt a strukturális elnyomás szempontjából az Egyezmény elvi tételei a következők.

- 1) A férfiak és a nők a természet törvényei szerint az élet minden területén és mindenben egyenrangúak és a nők mind szellemileg, mint fizikailag (a szükségszerű biológiai eltéréseket nem számítva, mint pl. szülés, menstruáció stb.) ugyanarra képesek, mint a férfiak.
- 2) Ehhez képest a nemek harcban állnak egymással, mert a társadalmi fejlődés nem ugyanazokat az esélyeket hozta meg a számukra. A férfiak azok, akik az élet minden területén az anyagi, döntéshozói és szellemi erőforrásokat birtokolják, míg a nők ezekből kevesebbel rendelkeznek. Az anyagi, döntéshozói és szellemi erőforrásokból a nők többsége ki van rekesztve, mivel a férfiak (merő önérdékből) ezekből kiszorítják őket és mindent

megtesznek azért, hogy a nők alávetettségi állapota fenn is maradjon. Így tudják ugyanis biztosítani a nők fölött a saját felsőbbrendűségüket, ami azt jelenti, hogy e különbségekre alapozva tudják igazolni a társadalmi erőforrásokhoz való hozzáférésük elsőbbségét.

- 3) A férfiak fenti uralmi pozíciója minden nőre kiterjed. A férfiak egy kollektív tudat egységébe forrva tagadják meg az egyenlő bánásmódot a nőktől, s a nők - a tőlük elvont erőforrások hiánya miatt - ennek (alávetett helyzetük folytán) nem, vagy csak aránytalan küzdelmek útján tudnak ellenállni.
- 4) A férfiaknak érdekükben áll, hogy nők ne tudjanak úgy érvényesülni, ahogy azt a nők szeretnék.
- 5) A férfiak a fent vázolt elnyomást az erőszak alkalmazásával érik el. Az erőszak minden lehet, ami a nő szabad akaratának és érzéseinek a kifejezése ellen hat, ill. személyiségének pozitív önképe ellen irányul. Erőszak lehet az is, ami a nő számára hátrányos vagy kellemetlen érzelmi állapotot hoz vagy hozhat létre, ha az alávetettségben tartja őt vagy elfogadtatja vele alávetett helyzetét. Az erőszak a közönséges fizikai erőszakon túlmenően lehet gazdasági, testi, szellemi, hatalmi vagy érzelmi erőszak is.
- 6) A nők alapállapotból nem erőszakosak. A férfiak alapállapotból erőszakosak. Az erőszak egy leküzdendő férfimonopólium.
- 7) A feminizmus (és az Egyezmény) célja azt, hogy felszámolja a férfierőszakot. Ezt úgy lehet megtenni, hogy a férfiakra jellemző erőszakot kiiktatjuk a nemek közötti viselkedési formák közül.

Az Egyezmény sem a Preambulumban, sem másutt nem tesz különbséget a férfiak és nők csoportjain belül. A nők tehát az Egyezmény szemléletében általánosságban és az élet minden területén folyamatosan vannak elnyomva az összes férfi által, a férfiak ezzel szemben mind differenciálatlanul elnyomók. Ha ez nem így lenne, akkor az Egyezmény megpróbálhatott volna egy árnyaltabb társadalomképet felvázolni, vagyis törekedhetek volna a megfogalmazói arra, hogy kimondják, vagy legalább jelezzék: vannak férfiak, akik nem elnyomók és vannak nők, akik nem elnyomottak. Az Egyezmény szerint azonban ilyen helyzet nem létezik.

Ennek alapján az Egyezmény értelmezési körében nem beszélhetünk olyan szituációról, ahol a nők a nők által vannak elnyomva, mivel ilyen lehetőség nem jelenik meg az Egyezményben; olyan sincs, hogy lennének férfiak, akik a nők által lennének elnyomva, vagy ha igen, akkor helyzetük

érdektelen az Egyezmény szemszögéből; az pedig, hogy a férfiak a férfiak által lennének elnyomva, végképp nem tartozik az Egyezmény hatálya alá, mivel az nem a férfi-férfi elnyomás-alávetettség viszonyaival foglalkozik, hanem kizárólag a nőknek a férfiak miatti totális alávetettségével. A társadalomban még igen sok alá-fölérendeltségi, hatalmi, uralmi viszony van, azonban az Egyezmény nem általános világmegváltással foglalkozik és nem is az ún. metszetszemlélettel, amely szerint a világ összes elnyomottjának a világ összes elnyomója ellen egymással és egyszerre kellene fellépnie. Az Egyezmény csak a nőket védi.

Ebből következik az, hogy az Egyezmény világában egy nő nem nyomhat el egy nőt. A valóságban persze fennállhat még az a helyzet is, hogy nők nyomjanak el nőket, mi több: férfiakat is, azonban ezek a nem tipikus életviszonyok nem tárgyai az Egyezménynek. (Ismét jelezni kell, hogy egy Preambulum a tipikus életviszonyokból indul ki és nem a kivételekből.) Ebből a tételből ered a következő néhány alapelv:

- 8) Azok a nők, akik erőszakosak és eljutnak olyan hatalmi helyzetekbe, mint a férfiak, valójában éppen úgy elnyomottak, mint azok a nők, akik nem erőszakosak, tehát ilyen hatalmi helyzetekbe nem jutnak el. Vannak nők, akik a férfiak által uralt társadalom kedvezményezettjei, mivel a) előnyös helyzetük folytán nem érzékelik a saját elnyomásukat (pl. a háromgyermekes háziasszony, akit a férje tart el), b) magukévá tették a férfiak értékrendjét, vagyis elfogadják és természetesnek veszik az ellenük irányuló strukturális erőszakot, illetve vannak olyanok, akik c) a strukturális férfierőszakot használják fel eszközként mások elnyomására. Az első fajta nő nyilvánvalóan egy hamis tudatban él (abban, hogy ő szabad), a második fajta nő szintén hamis tudatban él (mert a férfikkal csak abban egyenrangú, hogy a férfierőszakot a magukévá tette), a harmadik fajta nő pedig haszonélvező manipulátora a status quo-nak. Tehát mindhárman hozzáigazodtak egy elnyomó rendszerhez: mind az tudatlan, mind az erőszakos, mind hatalmat gyakorló nő egyaránt a férfiuralom hamis tudattal bíró kollaboránsa.
- 9) A nőket a hamis tudat alól fel kell szabadítani; ha a jelenlegieket nem lehet erre rávenni, akkor a gyermekeiket.
- 10) Az erőszak körében férfiak mindig elkövetőek, a nők mindig áldozatok. Ha ui. a nők erőszakot követnek el akár férfiak, akár nők ellen, úgy ők nem saját akaratból kifolyólag cselekedik meg: a férfiuralom kollaboránsaiként nincs saját személyiségük, az igazi énjüket

elsorvasztotta a férfierőszak, az elnyomott és egyben személyiség nélküli ember pedig nem lehet elkövető, csak áldozat.

- 11) A női elkövetőket hibáztatni tilos, mert ezzel ellenük fordítanánk a saját elnyomott állapotukat. A férfi elkövetőket viszont felmenteni nem lehet az erőszak alól, mert ezzel megsérténénk azt az elvet, hogy van egy strukturális elnyomás, amelyben a női elnyomottaknak mindig mindenben igaza van. A férfit tehát soha nem lehet felmenteni az erőszak alól, a nőt azonban igen, mert ő csak a hamis tudat miatt cselekedett erőszakosan.

Látszólag ellentmond a fentieknek a Preambulum negyedik bekezdése, amelyben az áll, hogy „*a nők és a leányok gyakran vannak kitéve az erőszak olyan súlyos formáinak, mint a kapcsolaton belüli erőszak, a szexuális zaklatás.*” Ilyen még a hatodik bekezdés is, amely szerint „*a nők és a leányok a nemi alapú erőszak nagyobb veszélyének vannak kitéve, mint a férfiak*”, a hetedik bekezdés pedig azt rögzíti le, hogy „*a kapcsolati erőszak aránytalanul érinti a nőket, és hogy férfiak is a kapcsolati erőszak áldozatává válhatnak.*” Maga a Kommentár is kijelenti a Preambulumhoz fűzött 27. pontban, hogy a nők elleni erőszak, beleértve ebbe a kapcsolati erőszakot is, nemi jellegű, ugyanakkor a férfiak és fiúk is lehetnek kapcsolati erőszak áldozatai.⁸ Mindez azonban az Egyezményben foglalt strukturális (férfi)erőszak értelmezése szempontjából érdektelen több okból kifolyólag is:

Egyrészt az Egyezmény Preambuluma azt rögzíti le, hogy a társadalomban két embercsoport áll egymással szemben: a nők, mint elnyomottak és a férfiak, mint elnyomók. Ez az, ami „strukturális”. Az összes többi elnyomási viszony ehhez képest „nem strukturális”, vagyis esetleges, nem rendelkezik rendszerbeli jellemzőkkel, nem nemi alapokon áll, nem tipikus, nem általános, nem hat ki a társadalom egészének a működésére. Magyarán: a kivétel erősíti a szabályt.

Másrészt az Egyezmény sehol nem mondja ki - még csak jelzésszerűen sem! - , hogy a férfiak a nők áldozatai lehetnek. Az Egyezmény általánosságban beszél arról, hogy a férfiak is lehetnek kapcsolati erőszak áldozatai, de azt már nem rögzíti, milyen nemű lehet az elkövető: férfi vagy nő. A női áldozat esetén rögzíti, hogy az elkövető a férfi; a férfi esetén nem, hogy elkövető nő is lehet. Ebből az következik, hogy amikor az Egyezmény rögzíti a férfiak esetleges elnyomottságát, akkor

⁸ Kommentár 27. pont: „*In addition to affirming that violence against women, including domestic violence against women, is a distinctly gendered phenomenon, the signatories clearly recognise that men and boys may also be victims of domestic violence and that this violence should also be addressed.*”

leginkább a férfi elkövetőkre gondol. A nőkre azonban nem tesz utalás, mint elnyomókra, rájuk csak mind áldozatokra tekint.

Harmadrészt az Egyezmény a Kommentár 27. pontja szerint a férfiak esetében csak a „kapcsolati erőszakot” ismeri el, mint esetleges, nem strukturális jelenséget, a többi fajta erőszakról nem ejt szót. A nők esetén viszont az összes ellenük elkövetett erőszakot üldözendőnek tekinti.

Végül: a „női agresszor és a férfi áldozat” ritka élethelyzetének megoldása nem esik az Egyezmény személyi hatálya alá, mivel az ezzel a szituációval nem foglalkozik. (Ld. erről a 2. cikket - elemzése később.)

A fenti (férfi)erőszakon belül az Egyezmény nevesít néhány speciális erőszakfajta, mint legkirívóbb esetet. Ezek a Preambulum negyedik bekezdése szerint a következők: *„az erőszakos közösülés, a kényszerházasság, az ún. 'becsület' nevében elkövetett bűncselekmények és a nemiszerv-csonkítás.”* Ezek mind a nőket érintik a strukturálisan elnyomó férfiak által. (Tehát amikor egy anya rákényszeríti a lányát a nemiszerv-csonkításra, vagy a házasságkötésre, akkor ő nem felelős ezekért, ellenben a férfiak igen, minthogy ők a strukturális elnyomók.)

A jogalkotó már itt, a Preambulumban kifejti az Egyezmény elsőrendű célját az utolsó bekezdésben. Eszerint az olyan Európa megteremtését tűzi ki célul, amely *„mentes a nőekkel szembeni erőszaktól és a kapcsolati erőszaktól”*. Mint ahogy mindjárt látni fogjuk, a „kapcsolati erőszak” csak a nők elleni kapcsolati erőszakot foglalja magában, a férfi ellenit nem. Az Egyezmény tehát nem tűzi ki célul egy olyan Európa megteremtését, amely általánosságban mentes a kapcsolati erőszaktól és főleg a férfiak elleni erőszaktól. Az Egyezménynek célja csak az olyan erőszakjelenségek felszámolása, amelyet a nők szenvednek el a férfiak által. Amennyiben olyan kapcsolatról van szó, amelyben a nő gyakorolja ugyanezt az erőszakot férfi felett, az nem tartozik az Egyezmény hatálya alá, mivel az Egyezmény célját megfogalmazó 1. Fejezet 1. Cikke ezt a célt fel sem veti. Az ilyen erőszaktól tehát nem kell megmenteni a társadalmat.

2. Az Egyezmény célja

Ezt az 1. cikk foglalja magában az alábbiak szerint.

1. cikk 1. Ezen Egyezmény céljai:

a) a nők védelme az erőszak minden formájával szemben, valamint a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak megelőzése, üldözése és megszüntetése;

b) hozzájárulás a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának megszüntetéséhez, továbbá a nők és a férfiak közötti tényleges egyenlőség elősegítése, a nők helyzetének megerősítése révén is;

c) átfogó keret, szakpolitikák és intézkedések megtervezése a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak minden áldozatának védelme és segítése érdekében;

d) nemzetközi együttműködés elősegítése a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak megszüntetése céljából;

e) az érintett szervezetek és a bűnüldöző hatóságok támogatása és segítése azért, hogy hatékonyan együttműködjenek a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak megszüntetésére irányuló integrált megközelítés elfogadásában.

1. cikk 2. Ezen Egyezmény, annak biztosítása érdekében, hogy a részes felek hatékonyan végrehajtsák rendelkezéseit, különleges ellenőrző rendszert hoz létre.

Az Egyezmény célja látszólag kettős: a nők helyzetének megerősítése társadalmi szinten, ezen belül különösen a nők elleni erőszak visszaszorítása; a másik cél pedig általában a kapcsolati erőszak megszüntetése. Jogos a felvetés, hogy a kapcsolati erőszak érinthet férfiakat és gyermekeket is, ennek következtében logikusnak látszik az Egyezmény olyan értelmezése, hogy az őket is védi a nők kapcsolati erőszaka ellen. Ez azonban téves következtetés még akkor is, ha az Egyezmény címe általában a kapcsolati erőszak felszámolását sürgeti. Ennek indokolása az alábbi.

Ha egy joganyag szövegében értelmezési probléma lép fel, úgy annak már a címe is kiegészítő lehetőséget nyújt ennek feloldásához. Az Egyezmény címe ez: „*Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*”, azaz magyarul: „*Az Európa Tanács Egyezménye a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről és azok megelőzéséről.*” A magyar fordítás egyébként jó is, meg nem is. A „domestic violence” tkp. „családon belüli erőszakot” jelent, mivel azonban az Egyezmény nemcsak a szűkebb értelemben vett, még fennálló párkapcsolaton vagy családon belüli erőszakot szankcionálja, hanem azt is,

amely már egymástól elvált és/vagy távollévő személyek között áll fenn (pl. egymástól különélő felek között házassági bontóper esetén), ezért a „kapcsolati erőszak” kifejezés magyar fordításban elfogadható.

Ugyanakkor az Egyezmény címe megtévesztő, mert azt sugallja, hogy a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak két külön fogalmat jelent, amelyek legfeljebb esetleges kapcsolatban állnak egymással: van tehát egy „nők elleni erőszak”, amely csak a nőket érinti, és van egy „kapcsolati erőszak”, amely a nőket és a férfiakat is (ill. a gyermekeket). Ez azonban nem igaz: az Egyezmény gondolatmenetében a kapcsolati erőszak csak a nőket érintő erőszak lehet.

Ezt bizonyítja maga a Kommentár, amelynek az 1. pontban az első mondata ez: *„A nők elleni erőszak, beleértve ebbe a kapcsolati erőszakot is, az európai emberi jogok társadalmi nemen alapuló megsértésének egyik legsúlyosabb alakzata, amelyet még mindig hallgatás övez”.⁹* Vagyis a kapcsolati erőszak a nők elleni erőszak egyik fajtája, de nem a nők elleni erőszaktól jellegében, fajtájában elkülönülő erőszakfajta, amelynek akár nem-nő is lehet az áldozata. Ezt erősíti meg az is, hogy a kapcsolati erőszak nem tekinthető nemileg semlegesnek, mert az társadalmi nemen (genderen) alapuló jelenség. Márpedig fölösleges lenne társadalmi nemen (genderen) alapuló problémáról beszélni ott, ahol a két társadalmi nem (nő - férfi) egymással egyenrangúnak tekintendő egy probléma körében, vagyis mindketten lehetnek áldozatok. (Nő és nő között amúgy sem lehet „gender-based” a dolog, mint ahogy férfi-férfi között sem.)

Ezt az elvet a Kommentár következetesen végig is vezeti: mert szövegében a fenti kifejezés („Violence against women, including domestic violence”) hétszer fordul elő, ez tehát egy stabil jogi kategóriának tűnik; mi több, az Egyezményben egyszer még az a kifejezés is előfordul, hogy *„violence against women, including domestic violence against women”,* vagyis *„a nők elleni erőszak, beleértve ebbe a nők elleni kapcsolati erőszakot”* (27. pont), ami megerősíti azt, hogy az Egyezmény a „kapcsolati erőszak” fogalma alatt kizárólag a nők elleni kapcsolati erőszakot érti, a nő által a férfi ellen elkövetett kapcsolati erőszakot nem.

3. Védi-e az Egyezmény a férfiakat és a fiúkat?

⁹ Kommentár 1. pont: *„Violence against women, including domestic violence, is one of the most serious forms of gender-based violations of human rights in Europe that is still shrouded in silence.”*

Mint ahogy láttuk: az Egyezmény álláspontja szerint a nők többfajta módon vannak elnyomva: a) társadalmilag általánosságban az élet minden területén és folyamatosan minden férfi által, b) a pár- és családi kapcsolataikban minden férfi által. Ebből adódik, hogy a férfiak és fiúk, mint nemi személyi kör védelme az Egyezmény szabályozási céljain kívül esik. Erről szól a 2. cikk, amely az Egyezmény személyi és tárgyi hatályát foglalja magában az alábbiak szerint:

2. cikk 1. Ezt az Egyezményt a nőkkel szembeni erőszak minden formájára alkalmazni kell, ideértve a kapcsolati erőszakot is, amely aránytalanul érinti a nőket.

2. cikk 2. Ez az Egyezmény arra ösztönzi a részes feleket, hogy a kapcsolati erőszak minden áldozata tekintetében alkalmazzák az Egyezményt. Az Egyezmény rendelkezéseinek végrehajtása során a részes feleknek különös figyelmet kell fordítaniuk a nemi alapú erőszak női áldozataira.

A 2. cikk 1. pontját természetesen továbbra is a „violence against women, including domestic violence” oldaláról kell vizsgálni. Ezt mondja ki a Kommentár 36. pontja is, amikor így fogalmaz: „Az 1. pont rögzíti, hogy az Egyezmény középpontjában a nők elleni erőszak mindenféle változata áll, beleértve ebbe a nők ellen elkövetett kapcsolati erőszakot is.”¹⁰

Hogy a „kapcsolati erőszak” kifejezés mennyire nem vonatkozik a férfiakra és a gyermekekre, az a 2. cikk 2. pontja fejt ki, amelyben az Egyezmény „arra ösztönzi a részes feleket, hogy a kapcsolati erőszak minden áldozata tekintetében alkalmazzák az Egyezményt”. A Kommentár ehhez ezt fűzi hozzá: „A (2) bekezdésben foglalt, az Egyezmény hatályára vonatkozó rendelkezés arra ösztönzi a feleket, hogy alkalmazzák ezt az Egyezményt a férfiakkal és gyermekekkel szemben elkövetett családon belüli erőszakra is. Ezért a felek feladata annak eldöntése, hogy az egyezmény alkalmazhatóságát kiterjesztik-e ezekre az áldozatokra.”¹¹

Az Egyezmény e pontban határolja körbe a védett jogalanyokat. Kizárólag a nőket védelmezi, a férfiakat és a gyermekeket azonban nem: a részes államok kegyként kiterjeszthetik rájuk is a védelmet, de kötelezni őket erre nem lehet.

¹⁰ Kommentár 36. pont: „Paragraph 1 states that the focus of this Convention is on all forms of violence against women which includes domestic violence committed against women.”

¹¹ Kommentár 37. pont: „The provision contained in paragraph 2 on the scope of the Convention encourages Parties to apply this Convention also to domestic violence committed against men and children. It is therefore up to the Parties to decide whether to extend the applicability of the Convention to these victims.”

Ezt az értelmezést támasztja alá az Európa Tanács tájékoztató kiadványa is, amely szerint az Egyezmény alapján „gondoskodni kell arról, hogy a nők elleni erőszakot bűncselekménnyé nyilvánítsák és megfelelően büntessék”.¹² Vagyis a nők elleni erőszakot külön büntetőjogi kategóriává kell emelni, de a férfiak ellen elkövetett női erőszakot nem.

Ezt a szemléletet húzza alá az, amikor 2015. február 26. napján az Egyezmény ratifikálásáért küzdő szervezetek (Magyar Női Érdekvégyesítő Szövetség, NANE, PATENT, MONA) sürgetést tettek közzé, s felhívásukban szó sem esik nemi semlegességről, sem pedig a női agresszorok férfi áldozatainak megsegítéséről; a felhívás kizárólag a nők és a gyermekek érdekvédelmével érvelt, de a férfiak érdekvédelmével nem.¹³

Tény, hogy a Kommentár 88. pontja tesz erre nézve egy kitérő megjegyzést a 12. cikk esetén, amikor leszögezi azt a tényt, hogy a férfiak és fiúk többsége nem tekinthető elkövetőnek - azonban ezt nem vették bele az Egyezmény szövegébe.¹⁴ A kettő közül az Egyezmény szövege az elsődleges, ami viszont megkülönböztetés és differenciálódás nélkül az összes férfit elkövetőnek tekinti a nők strukturális elnyomásában.

És most térjünk rá a gyermekek jogvédelmére. Látszólag arról van szó, hogy az Egyezmény a gyermekeket nemüktől függetlenül egyáltalán nem védelmezi. Ez azonban nem így van. Az Egyezmény fogalommagyarázata szerint a nők körébe tartozik a 18 év alatti leánygyermek is [3. cikk f) pontja]. A 18 év alatti leánygyermek tehát nem „gyermek” az Egyezmény szövege szerint, hanem „nő”, s mint ilyen, automatikus védelmet kap. *A contrario* a fiúgyermek nem. Az Egyezmény megalkotói ezzel a technikával oldották meg azt a kérdést, hogy nemi diszkrimináció vádja ne érhesse őket, azonban a fiúgyermeket mégis ki lehessen rekeszteni a védett személyi körből. Nem mondhatták ki azt, hogy a gyermekek közül csak a leányok érdemelnek jogi védelmet, tehát azt mondták ki, hogy minden gyermek védelmet érdemelhet, ha a ratifikáló joghatalom azt akarja, de a leányok (azaz a 18 év alatti nők) mindenképpen a védelem jogosultjai.

¹² Európa Tanács: Biztonságban a félelemtől, biztonságban az erőszaktól. <https://rm.coe.int/1680464983> (2017.11.14.)

¹³ Sajtóközlemény: A nőszervezetek támogatják az Isztambuli Egyezmény ratifikálását sürgetőkezdeményezést http://patent.org.hu/dokumentumok/sajtokozlomenyek/nok/Sajtokozlomeny_2015_februar_26.pdf (2017.11.14.)

¹⁴ Kommentár 88. pontja: „*Bearing in mind the fact that the majority of men and boys are not perpetrators (...)*”

Ezért a leányok megkülönböztetett gyermekek lesznek: a fiúgyermek nem kap jogvédelmet, a leánygyermek igen. Ennek következtében tehát (egy családot feltételezve) a következő helyzetek fordulhatnak elő:

- 1) Ha a bántalmazó az apa és a férj, a nő és a leánygyermek jogvédelmet kap ellene az Egyezmény által.
- 2) Ha a bántalmazó az anya és a feleség, akkor sem a férj, sem a fiúgyermek nem kap ellene védelmet az Egyezménytől. (A nő nem lehet elkövető az Egyezmény szerint.)
- 3) Ha a bántalmazó az apa, de a bántalmazott a fiúgyermek, az Egyezmény nem nyújt védelmet ez utóbbinak.
- 4) Ha a bántalmazó az anya, a bántalmazott pedig a leánygyermek, akkor ez utóbbi szintén nem kap védelmet az anyja ellen, mivel az Egyezmény nem tudja értelmezni a nőknek a nők ellen elkövetett erőszakát.

Ez logikus is; hiszen ha a férfi mindig elnyomó, a nő pedig mindig elnyomott, ha a férfi mindig erőszakos, a nő pedig sosem, akkor az erőszakos elnyomónak mindig és minden személyközi viszonyban kevesebb jog jár, mint az áldozatának. Mivel pedig már a fiúgyermek a férfiak, mint potenciálisan strukturális elnyomók közé tartozik, ezért neki nyilván kevesebb joga van az anyjával szemben (aki elnyomott), mint leánytestvérének (aki szintén elnyomott, de csak az apjával szemben lehet az).

Látszólag áll csak szemben ezzel a jogértelmezéssel a 18. cikk 3. pontja, amely utolsó bekezdésében használja a „gyermekáldozatok” kifejezést is, amivel azt sugallja, hogy a gyermekek (nemüktől függetlenül) lehetnek kapcsolati erőszak áldozatai, s egyformán érdemelnek (nemüktől függetlenül) jogvédelmet. Ezt kiegészítendő, az 56. cikk 2. pontja szintén megerősíti, hogy a gyermek is lehet áldozat, mivel eszerint *„a nőekkel szembeni erőszak, illetve a kapcsolati erőszak áldozatává vagy tanújává vált gyermekek érdekében”* is intézkedéseket kell foganatosítani.

Ezek azonban megtévesztő fogalmazások: a 2. cikk 2. pontja egyértelmű a személyi hatályban (s a joganyagban is ez áll az első helyen), ezért a „gyermekek” kifejezés esetén alapos az indok arra, hogy azokba továbbra is kizárólag a női gyermekeket (leányokat) értsük bele. A fenti megfogalmazásokból csak az következik, hogy fiúgyermek akkor lehet az Egyezmény védett alanya,

ha *a*) tanúja volt egy férfi által egy nő ellen elkövetett kapcsolati erőszaknak (fordítva nem), *b*) ha a nő szülői felügyelete alatt áll és vele együtt kell őt védelembe helyezni (pl. anyaotthonban). A nő szülői felügyelete alá helyezett fiúgyermek védeltségére utal az Egyezmény akkor is, amikor azt mondja ki, hogy az erőszakot elkövető apa (nevelőapa) esetében lehetőség van a gyermekkel való kapcsolattartás korlátozására vagy megvonására, ld. erre a 31. cikk 2. pontját, vagy 45. cikk 2. pontját, de az Egyezmény még ebben a két rendelkezésében is következetes, mivel mindegyikben elkülöníti az „áldozat” (a nő) és a „gyermek” (fiúgyermek) fogalmát, amivel ismét jelzi azt, hogy a fiúgyermek nem lehet áldozat (az csak nő lehet, ill. leánygyermek). Önmagában tehát (áldozatnak tekintett, szülői felügyeleti joggal bíró nő nélkül) a fiúgyermek nem lehet az Egyezmény védelmének az alanya.

4. A nőkkel szembeni erőszak

A 3. cikk tartalmazza a fogalommeghatározásokat. Az első fogalom a nőkkel szembeni erőszakkal foglalkozik:

3. cikk a) Ezen Egyezmény alkalmazásában: a) „nőkkel szembeni erőszak” [violence against women]: az emberi jogok megsértéseként és a nőkkel szembeni megkülönböztetés formájaként értelmezendő; a nemi alapú erőszak mindazon cselekményei, amelyek fizikai, szexuális, pszichológiai vagy gazdasági sérelmet vagy szenvedést okoznak vagy okozhatnak a nőknek, ideértve az ilyen cselekményekkel való fenyegetést, a kényszert vagy a szabadságtól való önkényes megfosztást, akár a közéletben, akár a magánéletben fordul is az elő.

A fenti definíció annyiban pontosítandó, hogy a magyar feminista szervezetek kidolgozták a nőkkel szembeni erőszak lényegét, amelyet az Egyezmény részletezően nem tett meg. Ez lehet szóbeli, lelki, testi, szexuális, gazdasági, mindegyiknek a lényege az, hogy a nő önálló akaratának hatalmi jellegű megtörésére irányul.¹⁵

Kiegészítő szempontokat ad a nők elleni erőszakról Szil Péter, a Habeas Corpus Munkacsoport férfierőszak elleni kampányának szakértője. Mondanivalója azért rendkívül lényeges, mert az alábbi gondolatokat tartalmazó füzetnek az a Dr. Spronz Júlia ügyvéd volt a felelős kiadója, aki jelenleg is

¹⁵ PATENT Egyesület (cím nélkül) <http://patent.org.hu/n%C5%91k-elleni-er%C5%91szak> (2017.11.14.)

a legegészségesebb lendülettel küzd nyílt színen az Egyezmény ratifikálása mellett, s az általuk kiadott anyag jelenleg is letölthető a netről. ¹⁶

Szil a családon belüli erőszakot (amelyet természetesen férfierőszakként határoz meg) a következők szerint foglalja össze: *„A nők elleni, a családon belüli vagy partnerkapcsolati erőszak összefüggésében erőszak alatt minden olyan hatalmi visszaélést értünk, amely érzelmi, testi, verbális, szexuális, gazdasági vagy szociális kényszer révén próbálja befolyásolni, korlátozni vagy megtörni mások akaratát. Az erőszak tehát szisztematikus magatartás, a mások feletti uralkodásra, illetve mások ellenőrzésére irányuló stratégia. Az ennek során előforduló - nemritkán agresszív - kitörések ilyen módon alapvetően különböznek a bármely kapcsolatban előforduló perpatvaroktól és összetűzésektől. A szisztematikus erőszak létrejöttének alapvető eleme nem az agresszivitás, hanem a hatalom egyenlőtlen megoszlása.”* Az erőszak - mondja ki - nem azonos az agresszivitással, azt anélkül is lehet gyakorolni.¹⁷ A nőkkel szembeni erőszak mindig strukturális erőszak: *„A nők elleni erőszak elsősorban abban különbözik az erőszaktól általában, hogy úgynevezett strukturális erőszak, vagyis egybecseng a közfelfogás alapjául szolgáló társadalmi és kulturális normákkal és értékrenddel.”*¹⁸ Szil maga is kifejti azt, hogy a családon (kapcsolaton) belüli erőszak kizárólag a férfiak által elkövetett erőszakként értelmezhető, a nők ilyen jellegű erőszakot nem követnek el sem a férfiak, sem a gyermekek ellen. A férfiak által elkövetett erőszak minőségében is más, mert strukturális erőszak, vagyis ha egy férfi erőszakot követ el egy nő ellen, akkor mindig azzal a felismert vagy tudat alatt vallott céllal teszi, hogy ő és férfitársai a nők fölötti uralmukat fenntartsák; a nők ugyanilyen cselekedetei azonban sosem arra irányulnak, hogy uralmuk alá hajtsák a férfiakat (ill. a konkrét férfit). Indoka ennek ez: *„Utaltunk a nők elleni erőszak strukturális és szisztematikus mivoltára, valamint arra, hogy a családon belüli erőszak, mint társadalmi jelenség, valójában férfierőszak, mivel a nők által férfiak ellen elkövetett erőszak nemcsak számra sokkal kisebb, hanem személyes jellegű és így alapvetően különbözik a férfiak által nők terhére elkövetett erőszaktól éppen abban, hogy nincs jelen benne a külvilág is szentesített uralmi elem”.*¹⁹

¹⁶ Szil Péter: *Miért bántalmaz? Miért bántalmazhat?* Habeas Corpus Munkacsoport, Bp. 2005. http://www.stop-ferfieroszak.hu/sites/default/files/dokumentumok/miert_bantalmaz_pdf_75234.pdf (2017.11.14.)

¹⁷ Szil p. 13.

¹⁸ Szil p. 16.

¹⁹ Szil p. 23.

Tehát leszögezhetjük, hogy nemcsak az Egyezmény, de a társadalmi közfelfogás szerint is nők nem követhetnek el erőszakot sem nők, sem férfiak ellen, mivel ez a férfiak privilégiuma; ha a nő mégis elkövet ilyet, akkor az nem tartalmazza és nem tükrözi az elnyomó társadalmi gyakorlatot. E tekintetben vissza kell utalnunk a Preambulum gondolatmenetére, amely kifejtette, hogy a férfiak és a nők közötti egyenlőtlenségről kizárólag a férfiak tehetnek, a nők csak áldozatok. A férfiak tettei azért ítélandóak el erőteljesebben, mivel a férfiak a nők fölötti kizsákmányolás uralmát akarják fenntartani. A nőknek viszont nemileg elnyomó szándéka nincs, nekik felszabadulási szándékaik vannak.

Ennek függvényében már egyértelmű, hogy az Egyezmény miért csak a férfiaknak a nők elleni erőszakát tartja üldözendő magatartásnak: ha a férfiakat le lehet szoktatni az erőszakra, akkor a nők felszabadulnak, ha felszabadulnak, akkor egyenjogúak lesznek a férfiakkal, a férfiprincípium pedig megszűnik.

5. A „kapcsolati erőszak”

A kapcsolati erőszak meghatározása az Egyezmény 3. cikkében a következő:

3. cikk b) „kapcsolati erőszak” [domestic violence]: a fizikai, a szexuális, a pszichológiai vagy a gazdasági erőszak mindazon cselekményei, amelyek a családon vagy a háztartási egységen belül, vagy a volt vagy a jelenlegi házastársak vagy partnerek között történnek, függetlenül attól, hogy az elkövető az áldozattal azonos helyen él vagy élt-e.

Itt az „erőszak” kifejezést (az a) pontban írottak kifejtése és a Preambulumban foglaltak miatt) nem kell külön elemezni. A kapcsolati erőszakba minden erőszak idetartozik, amely volt vagy jelenlegi házas- és élettársak között történik meg, akárhol is laknak, továbbá a gyermek esetében akkor, ha az nő (leány), illetve - mint ahogy már rámutattunk erre - olyan fiúgyermek, aki a bántalmazott nő felügyelete alatt áll.

6. A „társadalmi nem” az Egyezményben

Elérkeztünk az Egyezmény egyik legvitatottabb tételéhez, amely a 3. cikkben a következő:

3. cikk c) „nem” [az eredeti szövegben: gender = társadalmi nem - a szerk.]: azok a társadalmilag kialakult szerepek, viselkedési formák, tevékenységek és jellegzetes tulajdonságok, amelyeket egy adott társadalom a nőkre és a férfiakra nézve megfelelőnek tekint.

A „társadalmi nem” fogalmának bevezetését az Európa Tanács brosúrája ekképp üdvözli: „Ez az első olyan nemzetközi egyezmény, amely tartalmazza a társadalmi nem definícióját. Vagyis figyelembe veszi, hogy a nők és a férfiak nem csupán biológiai értelemben nők vagy férfiak, hanem létezik a nemek társadalmilag konstruált kategóriája is, amely a nőkhöz és a férfiakhoz sajátos szerepeket és viselkedésformákat társít.”²⁰ (Ez az interpretálás is mutatja, hogy az Egyezményen belül a „nő” kategóriáját nem lehet csak biológiai nőként értelmezni.) Ez a gondolatmenet egyébként rossz, mivel mégiscsak elismeri azt, hogy a nők biológiai értelemben eltérnek a férfiaktól, ezáltal utat nyit annak a szemléletnek, hogy a nők és a férfiak testi és szellemi képességeiket tekintve akár társadalmi funkciójukban is eltérhetnek egymástól; márpedig vitán felül áll, hogy ilyen nem lelhető fel a két nem között.

A társadalmi nem fogalmát az Egyezmény úgy ragadja meg, mint olyan viselkedési alakzatok együttesét, amelyeket a társadalom a nőkre és a férfiakra nézve követendőnek, megfelelőnek, elfogadottnak tekint. A „gender” tehát nem más, mint a két nemre pillanatnyilag jellemző, történelmileg kialakult és változó társadalmi szerepformák (magatartásbeli sztereotípiák) együttese.

Ha az Egyezmény szerint a „gender” csak a nőket elnyomó társadalmi struktúrába beilleszkedett életvitel-sztereotípiát jelent, akkor felmerül a kérdés, hogy igaz-e ennek olyan interpretálása, amely szerint az Egyezmény szemszögéből nézve nincs a továbbiak folyamán férfi és nő, hanem csak olyan emberek vannak, akik férfi és női szerepeket gyakorolnak?

Ezzel kapcsolatban fejtette ki aggályát az Alapjogokért Központ, amikor azt jelentette ki, hogy a fenti megfogalmazás alapján az Egyezményen belül bárki lehet férfi és nő, ha úgy kezd el viselkedni, mint „a” férfi és „a” nő. A problémát így ragadta meg: „Tehát a természetes és normális felfogástól eltérően az Egyezmény elveti a biológiai nemek definícióját, azokat 'genderként' határozza meg. A józan ész - és a biológia - alapján viszont nyilvánvaló, hogy csupán

²⁰ Európa Tanács: Biztonságban a félelemtől, biztonságban az erőszaktól. <https://rm.coe.int/1680464983> (2017.11.14.)

két nem létezik: férfi és nő. Minden további 'társadalmi nem' jogszabályi szinten történő meghatározása voltaképpen a hagyományos nemi szerepek közötti természet adta különbözőségek fellazítását, illetve a tradicionális családmódellet gyengítését szolgálja. Az Isztambuli Egyezmény ezért valójában egy genderegylemény, amely egyfelől rendkívüli veszélyt hordoz magában a hagyományos családmódellet és a normális nemi szerepek szempontjából, másfelől a már meglévő nemek közötti egyenlőséget is torzítaná azáltal, hogy tagadja azok kettős (férfi/nő) felosztását.”²¹

Az Emberi Méltóság Központnak a következő aggálya merült fel: „A definíció szerint a 'nem' egy szociális konstrukció, amely változó lehet, és amely lényegében független a biológiai valóságtól (attól, hogy valaki férfi-e vagy nő). E definíció elfogadása magával hozhatja a férfiak és a nők közötti természetes különbségek tagadását is. Az Egyezmény különválasztja a biológiai és a társadalmi nem fogalmát, ezzel azt sugallva, hogy a kettő két teljesen különböző, egymástól független dolog.”²²

Ahhoz, hogy feloldjuk a vitát, először is látni kell azt, hogy az Egyezmény használja a „biológiai nem” fogalmát, de azt már nem mondja ki, hogy egy személyt nőnek csak a „biológiai nem” alapján lehet tekinteni, mert a „nő” definícióját egyébként nem adja meg a fogalom meghatározások között. Ellenben a 4. cikk 3. pontja a következőket mondja ki: „Ezen Egyezmény rendelkezéseinek, különösen az áldozatok jogainak védelmét szolgáló intézkedéseknek a végrehajtását a részes felek kötelesek biológiai nem, társadalmi nem, (...) nemi identitáson (...) alapuló megkülönböztetés nélkül biztosítani.” Ezzel az Egyezmény elismeri azt, hogy létezik „biológiai nem”, emellett pedig „társadalmi nem”, „nemi identitás”, s ezek között a jogvédelem szempontjából nincs különbség, nyilván egyetlen kitétellet: hogy a „biológiai nem”, „társadalmi nem”, „nemi identitás” valamiképpen kapcsolatba hozható legyen a „nővel”, mint biológiai és/vagy társadalmi lényvel. Megjegyzendő: a 4. cikk 3. pontjának a fordítása félreérthető, mivel ott az angol eredetiben nem „nemi identitás”, hanem „gender identity” szerepel, vagyis az, hogy valaki azonosul a nőre jellemző nemi szerepekkel.

De ez egyedi eset az Egyezményen belül, mert az egyébként bőségesen használja a mindenféle genderdimenzió nélküli „nő”, „nők” kifejezéseket. Viszont mivel a „nő” fogalmát sehol sem szűkíti le a nő biológiai fogalmára, ennek következtében mindenki a „nő” fogalmának hatálya alá vonhatja

²¹ Alapjogokért Központ im. 2. o.

²² Emberi Méltóság Központ im. 4-5. o.

magát, aki bármilyen szempontból bizonyítani tudja, hogy ő valamilyen értelemben vett „nő”. Magyarán: az Egyezmény értelmezéséből nem zárható ki az a módszer, hogy valaki nem a biológiai, hanem a „társadalmi nem” vagy „nemi identitás” alapján fogadtassa el magát nőként.

Ha pl. egy férfi nővé operáltatta át magát, akkor nő lesz, mivel van róla igazolása, ráadásul azért is nő lesz, mert (valószínűleg) elkezdi felvenni a nőkre vonatkozó társadalmi nemi szerepeket. (Ez persze némileg problémás, mert az ilyen nemváltó műtéteken átesett férfiak nemcsak a nővel, mint biológiai lényel azonosulnak, hanem a női szerepekkel is, ami pedig - mint láthattuk - , egyenes út az önkéntes alávetettséghez.) Ehhez képest bonyolultabb feladat annak eldöntése, hogy miként ítéljük meg azon férfiakat, akik nem operáltatták át magukat, azonban elkezdnek úgy viselkedni, mint ahogy azt a társadalmi nem szerinti (elnyomott) nők teszik. (Pl. a transzvesztiták.) Ez esetben nyilván egyéni mérlegelés kérdését jelenti, hogy az illetőt el lehet fogadni akkor is nőnek, ha ő egyébként minden más tekintetben férfinak néz ki. (Pl. szakálla van és biszexuális.) Ennek az érzékeny kérdésnek (mint a különböző fajta nőkategóriák lehatárolásának) a pontos kidolgozása és a bizonyíthatóságuk kérdése a tagállami jogalkotóra hárul, mint ahogy arra a 6. cikk utalást is tesz.

Természetesen a dolog visszafelé is működik, mert ha egy nő férfivá műtteti át magát, akkor nehéz lenne őt nőnek minősíteni az Egyezmény alapján. Ha viszont nő marad a biológiai nemében (kromoszómák), de társadalmi nemében férfiként kezd viselkedni, úgy ez ismét alapos vizsgálódást igényel, hogy egyébként ő nő-e vagy férfi.

Összefoglalóan tehát alaptalan az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség ama 2017. május 19-én kiadott álláspontja, amely szerint: *„Az egyezmény elvetné a biológiai nemek fogalmát és helyettük a társadalmi nemeket vezetné be a jogba: többé senki sem lenne egyszerűen férfi vagy nő, hanem a végtelen számú, mesterségesen kreált genderkategória egyikébe tartozna.”*²³ Nem: az Egyezmény nem azt az utat nyitja meg, hogy mindenkinek mindenféle társadalmi neme vagy nemi identitása legyen; az csak azzal foglalkozik, hogy amennyiben valaki be tudja bizonyítani a maga női mivoltát (viszont ott elvileg akármilyen módszerrel), akkor az Egyezmény védelme alá helyezheti magát. A nőkhöz való tartozás bizonyítása viszont lehetséges akár a női gender kategóriájának felhasználásával is.

²³ <http://iksz.net/hirek/ne-terjessze-be-kormany-alairasra-az-isztambuli-egyezmenyt> (2017.11.14.)

Az összes többi nemi identitás (hogy pl. valaki nem tekinti magát sem nőnek, sem férfinak) érdektelen az Egyezmény szemszögéből. (Kivéve persze, ha valaki egyszerre tekinti magát férfinak és nőnek, mert ez esetben - a visszaélések elkerülése végett - meg kell vizsgálni, hogy az Egyezményt jóhiszeműen akarja-e igénybe venni. Ha pl. egy férfi azért tekinti magát nőnek és kezd el nőként viselkedni, mert védelmet akar kérni a felesége elől, nehéz lesz a javára dönteni. Nyilván nem érdekes a kérdés azoknál, akik semlegesneműnek tartják magukat, mivel azok nem nők - kivéve, ha az Egyezményt végrehajtó részes állam kimondja róla, hogy megváltoztathatatlan biológiai neme szerint mégiscsak nő, vagy semlegesnemű ugyan a nemi identitása, de mégis nőként viselkedik. Természetesen nőt nővel szemben nem véd meg az Egyezmény, tehát ha két férfi nővé operáltatta át magát és most homoszexuális párkapcsolatban élnek, nem tarthatnak igényt az Egyezmény védelmére egymással szemben a kapcsolati erőszak miatt.)

7. Az LMBTQ-emberek

Az LMBTQ ez mozaikszó, amely a következő nemi irányultságokat foglalja magában: L - leszbikus, M - meleg, vagyis homoszexuális (férfi), B - biszexuális, T - transznemű, Q - gender nonkonform, azaz magát harmadik nemnek tartó személyekre vonatkozik. Az LMBTQ-emberekkel azonban az Egyezmény nem foglalkozik. Számára az a fontos, hogy az illető személy (aki áldozat) tudja-e magát az Egyezmény bármelyik pontja alapján nőként meghatározni és ennek elfogadtatása érdekében bizonyítékot szolgáltatni. Ha ez sikerül, akkor az Egyezmény oltalma alá helyezheti magát.

8. A nőekkel szembeni nemi alapú erőszak

3. cikk d) „nőekkel szembeni nemi alapú erőszak” [gender-based violence against women]: olyan erőszak, amely egy nő ellen irányul azért, mert nő, vagy amely aránytalanul érinti a nőket.

A fenti fogalom nem érdemel különösebb magyarázatot, mivel az egész Egyezmény ezen alapul. Mindazonáltal megjegyzendő, hogy az Egyezmény eme pontja a női társadalmi nemhez kapcsolódik, ami azt jelenti, hogy a női-férfi szerepek mentén állapítja meg az erőszak létét; az egyéb fajta erőszakkal nem foglalkozik. (Pl. nők közötti, vagy férfiak közötti erőszakkal.)

9. Az áldozat

3. cikk e) „áldozat” [victim]: olyan természetes személy, aki az a. és a b. pontban meghatározott magatartás tárgya;

Az a) pont a nőkkel szembeni erőszakot foglalja magában, a b) pont a nők elleni kapcsolati erőszakot. (Itt természetesen figyelembe kell venni a „nő” fogalmát a c) pont és f) pont szerinti értelmezés alapján.) Hogy gyermek lehet-e kapcsolati erőszak alanya, arra a b) pontban, illetve a 2. cikkénél már választ adtunk. Vagyis: a gyermek csak akkor lehet áldozat, ha leány és ha férfi bántalmazza őt; a fiúgyermek csak akkor minősül áldozatnak, ha tanú vagy a bántalmazott nő szülői felügyelete alatt áll.

Mindez alátámasztja az Egyezmény 3. cikkének alábbi pontja is:

3. cikk f) „nők” [women]: magában foglalja a 18 év alatti leányokat is.

Az f) pont azért lényeges, mivel a társadalom hímnemű tagjai esetén ilyen megkülönböztetés az Egyezményben nincs. A fenti definíció azt mutatja, hogy a férfi (fiú) 18 életéve alatt sem minősülhet az Egyezmény szellemében olyan jogi védelemben, mint egy nő (leány), de ezt már részletesen kifejtettük a 2. cikk esetén, amely a személyi hatály értelmezését taglalja.

Mivel az Egyezmény álláspontja szerint az erőszak kizárólag a férfiaknak a nőkkel szembeni erőszakaként értelmezendő, azért a 18 év alatti férfiak (fiúk) nem kaphatnak az Egyezmény szerint védelmet a nők (leányok) által ellenük elkövetett erőszak esetén. Ez vonatkozik arra is, ha akár biológiailag, akár társadalmi nemük szerint, akár nemi identitásuk szerint „nő”-nek tekinthető rokonuk követi el ellenük az erőszakot. A lányát verő apa tehát elítélendő, a fiát verő anya nem.

Ez azonban nem diszkrimináció a férfiak terhére. Ahogy láttuk, a Preambulum szerint a nők (az f) pont vonatkozásában 18 év alattiak is, tehát már megszületésük pillanatában) a férfiak által gyakorolt strukturális erőszak áldozata; a férfiak pedig már megszületésük pillanatában a nők elleni strukturális erőszak potenciális elkövetői: ők tehát nem érdemelnek annyi védelmet, mint a jelenlegi és majdani strukturális áldozataik, vagyis a nők. Nyilvánvaló, hogy a gyermekkorú férfiakkal (fiúkkal) szembeni női erőszak (amely kiindulhat egy korcsoportbeli leánytól is) azt jelenti, hogy az elnyomottak ez úton nyilvánítják ki az elnyomás elleni lázadásukat az elnyomók ellen. A férfiaknak tehát már születésük pillanatától kezdve meg kell tanulniuk, hogy a nők ellen nem követhetnek el semmiféle erőszakosnak minősíthető cselekményt, ellenben a nők ellenük

gyakorolt ilyen jellegű erőszakát túrniük kell, mivel ez - a teljes jogegyenlőség elérésig - az elnyomottság méltánylandó magatartása.

A fentiek miatt elutasítandó az Emberi Méltóság Központjának ama álláspontja, amely a következőkkel kritizálta az Egyezményt: *„Ha egy férfi bántalmaz egy lánygyermeket, az 'nőekkel szembeni nemi alapú erőszak' az Egyezményben meghatározottak alapján, amellyel kapcsolatban a részes államnak kötelessége fellépni az Egyezmény értelmében. Ha viszont egy nő teszi ezt egy fiúgyermekkel, az 'csupán' kapcsolati erőszak az Egyezmény szempontjából, amellyel összefüggésben nem ír elő kötelező lépéseket az Egyezmény a részes állam számára.”*²⁴ Nem: az Egyezmény szerint, ha egy anya bántalmazza a fiúgyermekét, az nem kapcsolati erőszak, a kapcsolati erőszaknak ugyanis csak nő lehet az áldozata. Sehol nincs még csak utalás sem az Egyezményben arra, hogy a fiúgyermek azonos jogvédelemre tarthatna igényt az anyjával szemben, mint a leánygyermek az apjával szemben. Az Egyezmény az elnyomottak védelméért született, a fiúgyermek pedig, mint potenciális strukturális elnyomó nem tartozik ezek közé egy már elnyomott nővel (az anyjával) szemben.

10. Az egyenlő elbánás elve

Az Egyezmény hívei gyakran hivatkoznak arra, hogy az Egyezmény a fiúkat és a férfiakat is védelmezi, mivel a 4. cikk 3. pontja az áldozatok védelmét mindenféle nemi, társadalmi, gazdasági stb. megkülönböztetéstől mentesen biztosítja. A 4. cikk címe is ezt sugallja, mivel az így hangzik: „Alapjogok, egyenlőség és a megkülönböztetés tilalma.” A következőkről szól:

4. cikk 1. A részes felek megteszik a szükséges jogalkotási és más intézkedéseket, hogy elősegítsék és védjék mindenki, különösen a nők jogát arra, hogy a köz-és a magánszférában egyaránt erőszaktól mentesen éljenek.

Már a „különösen a nők jogát” megfogalmazás ismét arra utal, hogy a férfiak és fiúgyermek vonatkozásában nem kell „különösen” előremutató intézkedéseket hozni, az ő érdekeik a nők érdekei mögött maradnak. Ez is jelzi, hogy a férfi (mint gyakorló strukturális elnyomó) és fiúgyermek (mint potenciálisan strukturális elnyomó) nem érdemel olyan jogvédelmet, amelyet az Egyezmény a nők számára előíranyoz.

²⁴ Az Emberi Méltóság Központ im. 6. o.

4. cikk 2. A részes felek elítélik a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formáját, és haladéktalanul megteszik a szükséges jogalkotási és más intézkedéseket annak megelőzése érdekében, különösen azáltal, hogy

- beépítik nemzeti alkotmányukba vagy más megfelelő jogszabályaikba a nők és a férfiak közötti egyenlőség elvét, és biztosítják ezen elv tényleges érvényesülését;
- tiltják a nőkkel szembeni megkülönböztetést, szükség esetén akár szankciók alkalmazásával is;
- hatályon kívül helyezik azokat a törvényeket és megszüntetik azokat a gyakorlatokat, amelyek megkülönböztetést alkalmaznak a nőkkel szemben.

Fontos, hogy a „megkülönböztetés” csak a nők negatív megítélése (hátrányba hozása) szempontjából értékelendő, tehát olyan jogokat, amelyek többletet nyújtanak a férfiakéhoz képest, továbbra is fenn kell tartani.

És most jön a lényeges rész az Egyezményben, amelynek értelmezési körében állandóak a viták és így a félreértések is.

4. cikk 3. Ezen Egyezmény rendelkezéseinek, különösen az áldozatok jogainak védelmét szolgáló intézkedéseknek a végrehajtását a részes felek kötelesek biológiai nemen, társadalmi nemen, származáson, bőrszínen, nyelven, valláson, politikai vagy más véleményen, nemzeti vagy társadalmi származáson, nemzeti kisebbséghez való tartozáson, vagyonon, születésen, szexuális irányultságon, nemi identitáson, életkoron, egészségi állapoton, fogyatékoszágon, családi állapoton, migráns vagy menekült jogálláson vagy más jogálláson alapuló megkülönböztetés nélkül biztosítani.

A rendelkezés szokott a leginkább hivatkozni alapot jelenteni az Egyezmény híveinek számára arra, hogy az Egyezmény a férfiakra is kiterjed. Ez azonban nem igaz. Hogy a 4. cikk 3. bekezdése csak a nőkre vonatkozik, azt a Titkárság 2003 márciusában kiadott „egyetértő következtetései” c. munkadokumentum is jelzi, amely a Kommentárhoz további fogalmi magyarázatokat fűzött. Ez pl. leszögezi, hogy a 4. cikk 3. bekezdése esetén csak a nőkről van szó, férfiakról egyáltalán nem ejt szót.²⁵ A világhálón is elérhető magyar nyelvű tájékoztató pedig maga a tiszta fogalmazás: „Az

²⁵ The CSW 57 Agreed conclusions on the elimination and prevention of all forms of violence against women and girls uphold the holistic response of the Istanbul Convention and its progressive understanding of violence against women and States responsibilities. Appendix p. 8. <https://rm.coe.int/168063bc34> (2017.11.14.)

egyezmény kiterjed bármilyen háttérrel rendelkező nőkre és lányokra, tekintet nélkül olyan szempontokra, mint például a származás, életkor, faji hovatartozás, vallás, bevándorló státusz vagy szexuális orientáció, hogy néhányat említsünk. Az egyezmény figyelembe veszi, hogy vannak olyan csoportok a nők és a lányok között, amelyek tagjai másoknál jobban ki vannak téve az erőszaknak, az államnak pedig biztosítania kell, hogy ezeknek a csoportoknak a sajátos szükségleteit is figyelembe vegyék. Az államokat arra is ösztönzik, hogy az egyezményt terjesszék ki a családon belüli erőszak más áldozataira, így a férfiakra, gyermekekre és idősekre is.”²⁶ (Érdekes ez az „idősek” megfogalmazás, mert az Egyezményben szó nincs arról, hogy az idős nők ne lehetnének az erőszak ellen védett alanyok, de a brosúra mégis úgy állítja be őket, mintha valami külön, az Egyezmény által eleve nem védett csoportot képeznének, akikre éppen úgy kegyként lehet kiterjeszteni az Egyezmény hatályát, mint a fiúgyermekre. Az Emberi Méltóság Központi is beleesett ebbe a hibába, amikor azt állítja, hogy „Az Egyezmény nem foglalkozik más veszélyeztetett csoportokkal sem, akik szintén nagy arányban vannak kitéve a kapcsolati erőszaknak, pl. az idősekkel vagy a fogyatékos személyekkel. Csupán a társadalom egy meghatározott csoportjának biztosít bizonyos jogokat, ezzel azt a helyzetet idézve elő, hogy azok, akik a csoportnak nem a tagjai, nem kapnak egyenlő védelmet az államtól a kapcsolati erőszak tekintetében.”²⁷ Abban igaza van a Központnak, hogy csak a nők kapnak védelmet - de abban már nincs, hogy az idős vagy fogyatékos nők nem. A férfiak, köztük az idős és fogyatékos férfiak nem, ez egyértelmű, mint ahogy a fiúgyermek sem. A nőknél belül azonban mindenki megkapja azt.)

Fontos kiemelni, hogy az Egyezmény a fenti pontban tiltja a megkülönböztetést a nők között „társadalmi nem” (a „gender”) szerint, mi több, még a „gender identity”, vagyis a társadalmi nemhez való tartozás tudata szerint. Ez meglehetősen nehézségeket okoz, ui. ez a két fogalom feltételezi azt, hogy a nők csoportján belül is lehetséges társadalmi nem szerinti eltérés, mégpedig kétféleképpen: hogy valaki nő-e, illetve valaki nőnek érzi-e magát. Tisztáznunk kell: az Egyezmény szerint kétféle társadalmi nem („gender”) van: a férfiúi és a női. Azáltal, hogy a jogalkotó a 4. cikk 3. pontjába bevezette a „gender” és a „gender identity” fogalmát a nőknél belül, megtöri azt az elvet, hogy a nők egységes társadalmi nemet (egy tömböt) képviselnének. Ebből az következik, hogy az a nő is védelmet érdemel, aki nem nőként viselkedik, tehát pl. férfiként (úgy öltözködik, úgy beszél, és férfias erőszakkal gyakorolja a strukturális elnyomást a sztereotip nők fölött). Az

²⁶ Európa Tanács: Biztonságban a félelemtől, biztonságban az erőszaktól. <https://rm.coe.int/1680464983> 2. o. (2017.11.14.)

²⁷ Emberi Méltóság Központ im. 6. o.

Egyezmény ezzel is jelezni kívánja azt, hogy amennyiben egy nő csak biológiailag nő, de a társadalmi neme (vagy vallott társadalmi neme) szerint nem az (mert férfiként él, vagy férfinak vallja magát), akkor is igényt tarthat az Egyezmény jogvédelmére. (És ehhez még csak ki sem kell lépnie a férfiakra jellemző nemi szerepből, vagyis a saját genderéből.)

A Kommentárban ehhez képest van egy zavaró momentum. Ui. az a 4. cikk 3. pontjához írott magyarázatában (53. pont) megemlíti a „gay” szót, azaz a homoszexuálist személyt; a 12. cikk esetében pedig a Kommentár azt sorolja fel a 87. pontjában, hogy kik lehetnek a kapcsolati erőszak és a nemi erőszak esetén a különösen sérülékeny csoportok: a terhes és kisgyermekes nők, mozgáskorlátozottak, öregek, leromlott környezetben élők, kisebbségek stb. mellett megemlíti a „gay men” csoportot is, vagyis a férfi homoszexuálisokat. Jogosnak tűnik a következtetés, hogy amennyiben a jogegyenlőség kiterjed a homoszexuális férfiakra, akkor nem lehet, hogy az Egyezmény kiterjed a férfiakra is (általánosságban)?

A válasz: nem. A 87. pont csak általánosságban véve határozza meg, hogy kik a különösen sérülékeny csoportok - azt már nem, hogy ezek mind az Egyezmény hatálya alatt lennének. Mivel pedig az Egyezmény lehetőség nyújt arra, hogy a férfiakra és a fiúgyermekre is ki lehessen terjeszteni annak hatályát, ezért célszerű volt beletenni ezt a felsorolást, hogy amennyiben a részes államok rendelkezései folytán a társadalom hímnemű tagjai is védelmet nyernek a nők agressziója ellen, akkor a homoszexuális férfiak se maradjanak ki ebből - de ez nem azt jelenti, hogy ők eleve az Egyezmény védett alanyai lennének. Emellett figyelemmel kell lenni a következőkre.

Az Egyezmény védett jogalanyként (áldozatként) kizárólag a nőt ismeri el, de a „nő” fogalmán belül a védett személy lehet biológiailag nő, társadalmi nem szerinti nő és nemi identitás szerinti nő. Közöttük nem lehet különbséget tenni - ez egyben arra is utal, hogy a „biológiai nem” és a „társadalmi nem”, továbbá a „nemi identitás” felcserélhető fogalmakká válnak a „nő” gyűjtőhalmazán belül. A „nő” tehát lehet biológiai, társadalmi nem és nemi identitás szerint is nő. Itt megint jelezni kell: inentől kezdve az áldozat részéről már csak bizonyítás kérdése, hogy melyik kategória alapján tudja magát „nőnek”, s így azonnal „áldozatnak” minősíteni. Márpedig elképzelhető az az eset, amikor egy nő férfivé alakíttatja át magát - ez esetben tehát ő olyan nő lesz, aki biológiailag nő, identitása férfi, társadalmi neme szerint szintén férfi. Viszont lehetséges,

hogy menet közben homoszexuális lesz az irányultsága. Egy ilyen esetben az Egyezmény védelmi körén belül nem lehet őt hátrányosan megkülönböztetni egy (más szempontok alapján nőnek minősülő) nőtől csak azért, mert biológiailag nőnek született, nemi identitása férfi, szexuális irányultsága szerint pedig egy „gay man”. Ez egyben arra is utal, amit már kifejtettünk: ha bárki, bármilyen szinten bizonyítani tudja, hogy ő „nő”, akkor az Egyezmény oltalma alá helyezheti magát. A jogalkotó tehát nem szabhatja meg szűken a „nő” fogalmának a határait, mert akkor pl. nehéz lenne a „gay man”-t (homoszexuális férfit) nőnek minősíteni akkor, ha biológiailag nőnek született. (Egyéb esetben ui. nem lenne értelme a „gay man” kifejezés használatának, hiszen az Egyezmény nem vonatkozik férfiakra.)

11. A megkülönböztetés tilalma

4. cikk 4. A nemi alapú erőszak megelőzéséhez és a nők ilyen erőszakkal szembeni védelméhez szükséges különleges intézkedések ezen Egyezmény értelmében nem minősülnek megkülönböztetésnek.

Ez a rendelkezés ismét alátámasztja azt, hogy csak a nők és a leányok kaphatnak a férfiak ellen jogvédelmet az Egyezménytől, a férfiak és a fiúgyermek a nők és lányok ellen nem. Ezt írja erről a Kommentár 55. pontja: a nőknek a férfiakhoz képest jelentősen több tapasztalata van a társadalmi nemen alapuló erőszakról - beleértve ebbe a kapcsolati erőszakot is -, s ez hozza magával azt az objektív és ésszerű indokot, hogy forrásokat és különleges eszközöket kell alkalmazni kizárólag a női áldozatok érdekében.²⁸

12. Genderszemléletű-e az Egyezmény?

Egyértelműen az, ezt nem is titkolja a 6. cikk, amelynek ez a címe: „A nemekhez kapcsolódó szempontokat figyelembe vevő szakpolitikák.” A következőt mondja ki:

6. cikk A részes felek vállalják, hogy az Egyezmény rendelkezéseinek végrehajtásába és hatásuk értékelésébe beillesztik a nemi dimenziót [gender perspective], továbbá előmozdítják és hatékonyan érvényesítik a nők és a férfiak közötti egyenlőségre, valamint a nők helyzetének megerősítésére irányuló szakpolitikákat.

²⁸ Kommentár 55. pont: „The fact that women experience gender-based violence, including domestic violence, to a significantly larger extent than men can be considered an objective and reasonable justification to employ resources and take special measures for the benefit of women victims only.”

A 6. cikk lényege a „nemi dimenzió”. Mint ahogy már láttuk a 3. cikk c) pontjánál, nő lehet bárki, aki bizonyítani tudja magáról, hogy ő nő, tehát akár társadalmi nem szerint is beillesztheti magát a nők közé.

Ha egyébként megtekintjük az Egyezmény hivatalos angol szövegét, abban azt láthatjuk, hogy a „gender” szó ritkán szerepel benne, s nem is a legfontosabb helyeken. Így a Preambulum megállapítja, hogy elismeri „*a nőkkel szembeni erőszak mint nemi alapú erőszak strukturális természetét*” („recognising the structural nature of violence against women as gender-based violence”), továbbá elismeri, hogy „*a nők és a leányok a nemi alapú erőszak nagyobb veszélyének vannak kitéve, mint a férfiak*” („recognising that women and girls are exposed to a higher risk of gender-based violence than men”). A 2. cikk 2. pontja is rögzíti, hogy „*a részes feleknek különös figyelmet kell fordítaniuk a nemi alapú erőszak női áldozataira*” („parties shall pay particular attention to women victims of gender-based violence in implementing the provisions of this Convention”). A 3. cikk a) pontja szerint a nők elleni erőszak társadalmi nem szerinti erőszakot jelent („shall mean all acts of gender-based violence”), a 3. cikk c) pontja már ezzel a szóval („gender”) kezd, s meghatározza a társadalmi nem fogalmát; a 3. cikk d) pontja a definiálandó fogalomban is azt közli, hogy az erőszak a nőkkel szemben „*nemi alapú erőszak*” („gender-based violence against women”). A 4. cikk 3. pontja kimondja, hogy a nők között tilos különbséget tenni a „gender” vagy „gender identity”, tehát a gyakorolt és vallott társadalmi nem szerint. A 4. cikk 4. pontja szintén arról beszél, hogy a nők elleni erőszak társadalmi nem mentén értelmezendő erőszak. Ezen túlmenően az Egyezmény 14. Cikk 1. pontja kimondja, amely szerint le kell bontani a nemi sztereotípiákat a nemek között a nevelés mentén, a cél: a sztereotípiamentes nemi szerepek kialakítása („non-stereotyped gender roles”). A fogalom többi megjelenési helye, vagyis a 18. cikk 3. pontja, 49. cikk 2. pontja, 60. cikk, 66. cikk 2. pontja, 4. pont a. alpontja végrehajtási jellegű szabályokat foglalnak magukban, ezért a fenti vitában létük érdektelen. Ugyanakkor ezek mind utalnak arra, hogy a „társadalmi nem” fogalma nem mellékes kérdést jelent az Egyezményen belül, hanem fontos szerepet játszik annak értelmezésében.

Az Egyezményt a hívei is ilyennek tekintik ezt a szemléletet. Így pl. egy tanulmány erről így beszél: „*Ez a dokumentum - amely explicit emberi jogi megközelítést alkalmaz a nők elleni erőszak, illetve a női jogok kérdéskörére - definiálja, és kiindulási alapként tekinti a gender mint társadalmi konstrukció fogalmát. A részes államoknak vállalni kell, hogy gender-perspektívát alkalmaznak -*

azaz, hogy figyelembe veszik a nemek eltérő társadalmi helyzetét mint szempontot - a nők elleni erőszak leküzdését célzó intézkedések foganatosítása és értékelése során, valamint azt, hogy a nemek közötti egyenlőséget, illetve a nők érvényesülését-megerősítését szolgáló közpolitikai megoldásokra törekszenek. Azaz, ennek az egyezménynek a ratifikációja a gender mainstreaming stratégiája melletti elköteleződést jelenti.”²⁹ Ez azért is igen lényeges, mert látni kell: az Egyezmény ratifikálásáért küzdők nem pusztán azért harcolnak, mert védelmet akarnak biztosítani a férfiak kapcsolati erőszaka ellen a nőknek. Ezt el lehetne érni az Egyezmény nélkül is, ui. nem kell hozzá más, mint anyagi erőforrások és hatékony jogi szabályozás azok védelme érdekében, akik kapcsolati erőszakban sérelmet szenvedtek. Az Egyezmény célja azonban ezen túlmegegy: a társadalmi gondolkodást akarja átformálni a női principium javára, leépíteni és végső soron megsemmisíteni kívánja a jelenlegi erőszakos férfiprincipiumot, tehát az Egyezmény elfogadásának ideológiailag távlati és nem közvetlen gyakorlati céljai vannak. És ezzel már át is kanyarodtunk az Egyezmény társadalomformáló igényei felé.

III. A társadalom átalakítása

1. Az új viselkedésminta

Az Egyezmény III. fejezete a Megelőzésről, mármint a férfiaknak a nők ellen gyakorolt erőszakának a megfékezéséről szól. Ebben szerepelnek azok a célok, amelyeket az Egyezmény el akar élni a társadalmi tudatformálás keretében. Ezen belül a 12. cikk (Általános kötelezettségek) bírnak alapvető fontossággal. Ez a következőket mondja ki:

12. cikk 1. A részes felek megteszik a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy változásokat segítsenek elő a nők és a férfiak társadalmi és kulturális viselkedésmintáiban azzal a céllal, hogy megszüntessék mindazon előítéleteket, szokásokat, hagyományt és más gyakorlatokat, amelyek a nők alsóbbrendűségének gondolatán vagy a sztereotip női és férfi szerepeken alapulnak.

Az Egyezmény kétféle, a társadalomban széles körben elfogadott magatartást tart szankcionálандónak, ill. megszüntetendőnek: egyrészt azokat, amelyek a nők alsóbbrendűségének a gondolatán alapulnak, másrészt azokat, amelyek a hagyományos (sztereotip) férfi-női szerepeket foglalják magukban és tartják fenn. Az első szemlélet lényegét már észlelhettük a Preambulumban

²⁹ Balogh Lídia: *A nemek közötti egyenlőség normái a „gender-ideológia” diskurzusának tükrében.* Állam és jogtudomány 2014/4. 3-25.,13. o.

is, amely szerint a férfiak a strukturális erőszakot úgy tudják elérni, gyakorolni és fenntartani, hogy (pozitívan) megkülönböztetik magukat a nőktől, vagyis leértékelik a nők képességeit és tulajdonságait. Ez azért téves, mivel a nőknek tulajdonított viselkedésformák a férfiak erőszaka által kitalált társadalmi munkamegosztásból ered, tehát nem a nők sajátja. A második megszüntetendő dolog a sztereotip férfi-női szerep, vagyis az, amely megkonstruálta a jelenlegi strukturális erőszakot: ez pedig maga a társadalmi nem („gender”). Hogy ezek felszámolása pontosan milyen eszközök alkalmazásából fog állni, azt az Egyezmény nem sorolja fel, nem pontosítja vagy konkretizálja, hanem a részes államok hatáskörébe utalja ezek kialakítását (nyilván amiatt, hogy azokat az adott ország jellegzetességeihez igazítsák). Néhány elv azonban van, amelyet érdemes (kötelező) figyelembe venni a társadalom átalakításánál minden részes tagállam esetén.

A nők alsóbbrendűségének a gondolatán alapul mindenféle olyan előítélet, szokás, hagyomány és más társadalmi gyakorlat, amely azt feltételezi, hogy a nők az élet minden területén nem képesek ugyanolyan eredményeket elérni, mint a férfiak, s ez náluk női mivoltuk miatt (biológiailag) determinált. Lényeges tudatosítani az emberekben, hogy a nők mindenre képesek, amire a férfiak, feltéve, ha hagyják őket kibontakozni a tehetségükben.

Ami a sztereotip férfi-nő szerepet (vagyis a társadalmi nemet, a „gendert”) illeti: az Egyezmény (konkrétumok hiányában) a kétfajta képpen értelmezhető.

Az egyik szerint a cél az, hogy a férfiak megőrizzék a saját princípiumukat, csak erőszaktól mentessék teszik azt. Ebben a gondolatmenetben azonban az a gond, hogy az Egyezmény a lelki, fizikai, szóbeli, gazdasági, hatalmi stb. erőszakot mérlegelés nélkül a férfiak viselkedéséhez társítja; ebből az következik, hogy amennyiben a férfiak az ilyen erőszakra való hajlama megszűnik, akkor megszűnik a jelenkor sztereotip férfijának lenni. Ezért az Egyezmény logikájából inkább következik az, hogy a férfiaknak nem egyszerűen meg kell tisztítaniuk a személyiségüket az erőszaktól, hanem fel kell adniuk az egyik legfontosabb jellemvonásukat, a nemükhöz társított erőszakot, vagyis a mások fölötti hatalomra törekvő indítást. A férfiak ugyanis mind ilyenek: *„A nemi hovatartozáson alapuló előítélet teremt meg az arra való hajlamot, hogy valaki alacsonyrendűeknek tekintse a nőket. Egyfajta szemüvegeként működik, amelyen át nézve a nők viselkedése tökéletlennek, nem helyénvalónak, sőt eredendően rossznak tűnik. Mihelyt osztják ezt*

*a felfogást, a férfiak úgy gondolják, jogos, sőt szükséges, hogy ellenőrzésük alatt tartsák a nőket, akár erőszak vagy bántalmazás útján is.*³⁰ Ezt kell tehát kiiktatni a társadalomból. Amennyiben ez sikerrel jár, úgy a jövőben megszűnik a „gender” (a társadalmi nem), vagyis a nő és férfi pusztán nemi szerveik alapján különböznek majd egymástól, de a férfiak immár nem akarják a hatalmukat kiterjeszteni a nőkre, ami nyilván azzal jár, hogy önnön nemükre sem. Létrejön tehát egy hatalomra törekvés nélküli világ.

Itt megint vissza kell lépnünk a Preambulumhoz, amely kimondja, hogy a nemi szerepek fennmaradása miatt vannak a nők hátrányban a férfiakhoz képest; ha a nemi szerepeket felszámoljuk, akkor a nők és a férfiak automatikusan mindenben egyenlővé válnak az élet összes területén. Mivel pedig a nemi szerep (a „gender”) nem más, mint a nemekre jellemző viselkedési formák együttese, azaz a mai rossz értelemben vett „férfiasság” és „nőiesség”, ezért ezeket kell megszüntetni: meg kell tehát semmisíteni minden olyan társadalmi szerepet, viselkedés, beállítottságot, magatartást, szemléletmódot, amely hozzáköthető egy-egy biológiai nemhez, de főleg a strukturális erőszakot, ami a férfiak sajátja. A biológiai nemekre épülő társadalmi nemekhez köthető ilyen magatartások együttese tehát csak átmeneti történelmi kategória, amelynek felszámolását meg kell kezdeni.

Az Egyezmény következetes használatával tehát elérhető célnak tűnik, hogy a jövőben megszűnjenek a nőkre és férfiakra jellemző viselkedésminták, amelynek következtében mindenki azonos módon fog viselkedni, érezni és gondolkodni. Ennek fényében vezeti be az Egyezmény a következő részleteket a társadalom átalakítása érdekében. A 12. cikk 4. pontja ezt így fejt ki:

2. A társadalom ösztönzése

12. cikk 4. A részes felek megteszik a szükséges intézkedéseket, hogy arra ösztönözzék a társadalom minden tagját, különösen a férfiakat és a fiúkat, hogy aktívan járuljanak hozzá a jelen Egyezmény hatálya alá tartozó erőszak minden formájának megelőzéséhez.

Ez a pont igen fontos, mivel a „különösen a férfiakat és a fiúkat” kitétel rámutat ismét arra (sokadszor), hogy elsősorban a nőket strukturálisan már elnyomó személyeket (férfiakat), vagy elnyomásra a rossz társadalmi gyakorlat miatt várhatóan helytelen szocializációra kijelölteket

³⁰ PATENT Egyesület: *Mi a családon belüli erőszak?* Világhálós brosúra, 1. o.
http://patent.org.hu/dokumentumok/nok_joga_sorozat/nok/leporello_mi_a_csalber_2014.pdf (2017.11.14.)

(fiúkat) kell rávenni a változásra - a nőket kevésbé. Az idézett rész ismét rámutat arra, hogy a 18 év alatti férfi (a fiú) éppen úgy vétkes a nők strukturális elnyomásában, mint a nagykorú férfi, kivéve, ha ezen változtatni tud és akar. Ha nem, akkor természetesen neki is el kell nyernie a férfiakra, mint mindenkori strukturális elnyomókra vonatkozó korlátozó szankciókat. Ezért is van az, hogy a fiúgyermek nem érdemel az Egyezménytől jogvédelmet, a leánygyermek pedig igen: az előbbinek csak kötelességei vannak az Egyezmény végrehajtását illetően, az utóbbinak jogai (hogy elfogadja az eredményeket).

Lényeges emellett, hogy az Egyezmény szerint a jelenlegi sztereotip viselkedésmintákból ered csak a férfiak által gyakorolt testi, lelki, szóbeli, gazdasági, hatalmi stb. erőszak. Amikor tehát a fiúknak és férfiaknak meg kell változniuk, ez egyben azt is jelenti, hogy elsősorban nekik kell lebontaniuk a saját nemi alapú erőszak-kultúrájukat. A *contrario* következik ebből, hogy a nőknek nem, ill. kevésbé kell a saját nemi sztereotípiáikat: csak azoktól a részeitől és elemeitől kell megszabadulniuk, amelyek a férfiuralom eredményeként rögzültek bennük, vagyis amelyekkel (hamis tudatuk folytán) a saját elnyomott állapotukat tartják fenn és termelik újjá azt a következő női nemzedékben. A nőknek csak annyi a feladata, hogy megszabaduljanak a férfiuralom által rájuk terhelt, önmagukat is elnyomó viselkedési sztereotípiáktól; a többi tulajdonságuk maradhat. Viszont mivel a nőknek kevésbé kell megváltozniuk, ezért a nemi sztereotípiamentes („gendersemleges”) társadalom megteremtése nem jelenthet mást, mint a mai értelemben vett „férfiasság” leépítését. Ennek következtében a férfiaknak kell nőiesebbé válniuk, a nők ellenben csak meg kell tisztítani a személyiségét a férfiuralom jellemzőitől. Az eredmény egy olyan társadalom lenne, ahol a férfiak és a nők egyforma jellemvonásokkal bírnak: ez pedig a férfiuralom hordalékától megtisztított női princípium, mint az emberiség alapprincípiuma. Ennek lényege: az erőszakmentesség, vagyis az, hogy senki nem törekszik hatalmat gyakorolni mások fölött.

Ez nyilvánvaló annyiban, hogy az Egyezmény szerint a nőkre káros viselkedésminták (sztereotípiák) azáltal jöttek létre, hogy a férfiak a történelmi fejlődés során elkezdték magukat pozitívan megkülönböztetni a nőktől, a saját jellemvonásaikat tartják most is elsődlegesnek, a nők jellemvonásait (amit ők maguk terheltek rájuk) viszont lekicsinyelik. Tehát az Egyezményből kivonható az a következtetés, hogy az emberiség történetében eredetileg volt egy erőszakmentes, mások fölött uralomra nem törő alapviselkedés, amelyből aztán a férfiak kiléptek, és uralmuk fenntartása érdekében kiépítették a saját erőszakos személyiségüket és viselkedésmintáikat, majd

mindezt struktúrába szervezve a nők elnyomására kezdték felhasználni, amelybe a nők jelentős részét is belevonták, mint hamis tudatban élőket és kollaboránsokat. E folyamat által keletkezett a ma ismert erőszakos férfi princípium; innentől kezdve már érthető, hogy az Egyezmény miért nem várja el a nőktől azt, hogy ők maguk is jelentősen megváltozzanak: mert ők nem változtak meg soha, csak személyiségükre rakodott a férfiuralom rossz viselkedési mintája. Tehát az a cél, hogy a férfiak - a nők ösztönzésére - megállítsák a történelem helytelen fejlődésének a menetét, azaz immár ne különböztessék meg magukat pozitívan a nőktől, nem azt jelenti, hogy a férfiak és a nők valamiféle új, semleges viselkedésformát vegyenek fel, hanem azt, hogy a férfiak úgy viselkedjenek, mint akik immár nem különböztetik meg magukat a nőktől, vagyis: leginkább nőként kell viselkedniük. A nőknek e tekintetben csak annyi a feladatuk, hogy megértéssel elfogadják a férfiak megváltozását (hozzájuk hasonulását), továbbá lemondjanak az olyan magatartásról, amely a férfiakra jellemző, mert náluk az ilyen magatartás egy hamis tudat eredménye.

3. A kultúra és a szokások átalakítása

12. cikk 5. A részes felek gondoskodnak arról, hogy a kultúrát, a szokásokat, a vallást, a hagyományt vagy az úgynevezett „becsületet” senki ne tekinthesse a jelen Egyezmény hatálya alá tartozó erőszakos cselekmények igazolásának.

Ezt a gondolatot általában félreértik a kritikusok, mert úgy vélik, hogy az Egyezmény beavatkozik pl. a vallásszabadságba, a kulturális szokásokba, a néphagyományokba. Valójában az Egyezmény ezeket nem kívánja érinteni, kivéve azokat a részeket, amelyek a nők strukturális elnyomását foglalják magukban. Mivel a nő felszabadulásának az érdeke mindenképp felett áll, ennek következtében a vallás, hagyomány és kultúra összes értéke, ha az sérelmes bármilyen (akár lélektani szempontból is) a nő részére, kiiktatandó.

Nyilvánvaló, hogy a sztereotípiamentes nemi szerepek eme elv mentén való kialakítása körében (leginkább az oktatásban) problémák merülhetnek fel. Az Emberi Méltóság Központ pl. ezt hozta fel: *„Akár egy néptáncverseny is lehet sztereotíp a gender mainstreaming egyes képviselői szerint, mivel megjelennek benne a lányok és a fiúk hagyományos szerepei.”*³¹ Azt kell felelni erre: igen, ez lehetséges. Ha az adott néptánc (mint kulturális termék) olyan, amely nem foglal magában a nőket másodrendűnek bemutató viselkedési mintákat (pl. a férfi az aktív, a nő a passzív), akkor

³¹ Emberi Méltóság Központ im. 8-9. o.

gyakorolható tovább, de ha komolyan vesszük az Egyezmény szemléletét, akkor az olyan néptáncot a háttérbe kell szorítani, amely hagyományos férfi-női szerepeket mutat be - az Egyezmény szövegéből legalábbis ez a koncepció könnyen kiolvasható.

Ugyanakkor a fenti gondolat azt is mutatja, hogy senki nem igazolhatja magát bármely, a nők elleni erőszakos cselekedeténél a fenti tudattartalmak tanaival, elveivel, ideológiáival. Mivel a nők elleni erőszakos és sértő cselekedeteket felsorolni is lehetetlen, ennek következtében az összes kultúrából, szokásból, vallásból és hagyományból el kell távolítani mindazon elemeket, amelyek a nők számára az erőszakot vagy annak legalitását sugallják. Az erőszak elfogadhatósága ugyanis fenntartja a strukturális erőszakot, tehát az elnyomók (a fiúk és a férfiak) javára szolgálnak. Tekintettel arra, hogy az eddigi művészeti és tudományos alkotások túlnyomó többségét a férfiak alkották meg, ennek következtében ezek mind az erőszakos férfiprincípium legalitását közvetítik a társadalom felé, tehát ezeknek azon részét, amely sérelmes lehet a nők szemében, célszerű kritikával illetni, negatív és nem követendő példaként bemutatni, a legszélsőségesebb esetben egyszerűen kivonni a forgalomból.

A Kommentár a 89. pontban ugyanakkor egy fura kiegészítést tesz a 12. cikk 5. pontjához. Eszerint azt nem lehet arra használni, hogy az elkövetők (a fiúk és a férfiak) kulturális, vallási és egyéb szabadságjogait erre hivatkozással korlátozzák. Ezt a jogalkotó azoknak a társadalmaknak címezte, amelyekben több vallási vagy nemzeti csoport található meg (vegyes társadalmak): *„Ez az elv azoknál a társadalmaknál lényeges, amelyekben elkülönült vallási vagy etnikai csoportok élnek együtt, és amelyekben a nemi alapú erőszakra vonatkozó uralkodó viselkedésformák a kulturális vagy vallási háttértől függően térnek el egymástól.”*³² A 89. pont talányos gondolatmenete szerint tehát nem lehet megcsinálni azt, hogy a többségi társadalom az Egyezményt használja fel arra, hogy a nemi alapú erőszak vonatkozásában a többségi attitűdtől eltérő (kisebbségi) férfi attitűdöket korlátozás és átnevelés alá vegye. Mármost ezek után elég nehéz elképzelni, hogy egy többségi társadalom hogyan próbálja meg felszámolni a nők strukturális elnyomását akkor, ha meg kell engednie ezt olyan kisebbségi csoportoknál, amelyek rá tudnak mutatni ennek megengedhetőségénél a saját, tiszteletben tartandó vallási vagy kulturális hátterükre. Ez esetben ugyanis a vegyes társadalmakban tovább növekedhet a vallási, kulturális, etnikai csoportok közötti

³² Kommentár 89. pont: *„This principle is important for societies where distinct ethnic and religious communities live together and in which the prevailing attitudes towards the acceptability of gender-based violence differ depending on the cultural or religious background.”*

ellentét, mert ami a többségre nézve kötelező lehet, az a kisebbségre nézve már nem, az ui. ott üldözésnek számíthat. Ez utóbbiakban tehát a nők felszabadítása jogszerűen maradhat el.

Ehhez képest a 42. cikk 1. pontja ezt mondja ki:

42. cikk 1. A részes felek megteszik a szükséges jogalkotási vagy más intézkedéseket annak biztosítása érdekében, hogy a jelen Egyezmény hatálya alá tartozó erőszakos cselekmények bármelyikének elkövetése alapján indult büntetőeljárások során a kultúra, a szokás, a vallás, a hagyomány vagy az ún. „becsület” ne minősülhessen a cselekmény igazolásának. Ez különösen vonatkozik azokra az állításokra, miszerint az áldozat áthágta a kulturális, a vallási, a társadalmi vagy a tradicionális normákat vagy a megfelelő viselkedési szokásokat.

Ez az Egyezményben foglalt bűncselekménnyé nyilvánítandó magatartások (ld. jelen tanulmány bevezetője) esetére mondja ki, hogy még a kisebbségi kultúra, szokás, vallás, hagyomány vagy az azokban honos ún. „becsület” nem lehet felmentés a bűncselekményekért vállalandó felelősség alól. Ezekben tehát szigorú az Egyezmény, míg a társadalom tudatállapotának az átformálásában - mint láthattuk - az Egyezmény már jóval óvatosabb a kisebbségi jogok területén.

4. Az oktatás, mint az átnevelés eszköze

A 14. cikk címe az „Oktatás”. Ez újabb részletekkel gazdagítja a társadalom átnevelésének a folyamatában alkalmazandó eszközök mibenlétét.

14. cikk 1. A részes felek adott esetben megteszik a szükséges lépéseket, hogy az oktatás minden szintjén a tanulók változó képességeihez igazított tananyagot illesszenek a hivatalos tantervekbe olyan témákban, mint a nők és a férfiak közötti egyenlőség, a sztereotípiamentes nemi szerepek, a kölcsönös tisztelet, az erőszakmentes konfliktusmegoldás a személyközi kapcsolatokban, a nőekkel szembeni nemi alapú erőszak, és a személyi sérthetlenséghez való jog.

Az Egyezmény itt a következő szemléletek kialakítását tartja szükségesnek a jövő nemzedék számára: a) a férfiak és nők jogi és valóságos egyenlőségének a tudatosítása, továbbá annak felismerése, hogy a nők az élet minden területén és folyamatosan elnyomott állapotban vannak a férfiak által, b) a sztereotípiamentes nemi szerepek megformálása, amelynél már láttuk, hogy a férfiakat és fiúkat kell leszoktatni a mai rossz értelemben vett férfiasságról, s irányítani kell őket a

férfiuralomtól megtisztított női princípium elfogadása és személyiségükbe való beépítése felé, c) a kölcsönös tisztelet gyakorlata, ami azt jelenti, hogy a férfiaknak tisztelni kell a nőket, ill. a férfiuralomtól megtisztított női princípiumot (a nőknek nem kell tisztelni a férfiakat addig, amíg a strukturális erőszak fennáll, mert ez kb. olyan lenne, mintha az elnyomottnak az elnyomóját kellene megbecsülnie), d) az erőszakmentes konfliktusmegoldás általánossá tétele a személyközi kapcsolatokban, e) a nőekkel szembeni nemi erőszak elítélése, f) a személyes sérthetlenséghez való jogok betartása.

Ebből az következik, hogy a fiúgyermekben korán tudatosítani kell azt, hogy nem többek, s nem is mások, mint a nők. (Ha ugyanis a nevelés lehetőséget adna annak felvetésére, hogy a fiúk mások, mint a lányok, akkor megdőlné az az igény, hogy a nemek mindenben ugyanarra képesek.)

A sztereotípiamentes nemi szerepek körében azonban némi zavar van az Egyezményben. Az Egyezmény célja, hogy a nemi jellegű viselkedési és gondolkodási sztereotípiák ne létezzenek, ne termelődjenek újra és újak se keletkezzenek helyettük, a férfi-nő közötti viszonyban legalábbis nem. (Az élet egyéb elnyomási és erőszakviszonyai nem képezik az Egyezmény tárgyát.) Ehhez képest az Egyezmény mégis „sztereotípiamentes nemi szerepekről” beszél, ami azért érthetetlen, mivel a „nemi szerepek” (a „gender”) léte szükségszerűen termeli ki a társadalmi nemi sztereotípiákat. Nem létezhet sztereotípiamentes társadalmi szerep. A társadalmi szerep azért szerep, hogy abba bárki játszhasson, de nem magát kell eljátszania, hanem a „közönségtől” elvárt karaktert. Ennek következtében a „sztereotípiamentes nemi szerep” fából vaskarikának tűnik.

Az ellentmondás feloldása ott lelhető fel, hogy vannak olyan testi funkciók (ebbe a szellemi funkciók nem tartoznak bele), amelyek óhatatlanul megkülönböztetik egymástól a nőket és a férfiakat. Az élet összes többi területén viszont lehetőleg olyan nevelést kell adni a gyermekeknek, amely nem kötődik semmiféle múltbeli nemi mintához, mivel az ilyenek elsajátítása újratermeli az elnyomó férfiasságot. Az Egyezmény alapján a jövőben elfogadható „sztereotip nemi szerep” tehát csak bizonyos alapvető testi funkciókra leszűkített nemi szerepet jelent, egyebet nem; ami ezen kívül van, az már olyan „nemi szerep” („gender”), aminek az eltörlésére törekszik az Egyezmény.

A 14. cikk 1. pontjában jelzett erőszakmentes konfliktusmegoldás elsősorban azt jelenti, hogy a feleknek (vagyis hát a nemeknek) mellőzniük kell mindenféle olyan magatartást egymás irányában, amely az Egyezmény által jelzett „erőszak” fogalmába beleesik. Mivel ez az erőszak minden olyan

magatartást jelent, amely a nő számára kellemetlen, ezért a férfi sosem cselekedhetnek olyat, amely kellemetlenséget okoz a nőnek. Ha a férfiak nem tartózkodnak attól, hogy a nők számára kellemetlen helyzeteket teremtsenek (ezeket természetesen mindig a nők szemszögéből kell értékelni), akkor azt a férfi részéről célszerű a régi struktúrák benne való továbbéléseként értékelni (ezért nyilvánvalóan büntetés jár), míg a nő esetében az esetleg erre válaszként adott erőszakot csak úgy, mint egy elnyomott személy védekező mechanizmusát.

A többi irányelv (kölsönös tisztelet, nemi erőszak elítélése, személyi sérthetlenséghez való jog) elemzést nem igényel: ha az erőszakmentes kommunikációs térben a férfiak olyanok lesznek, mint a nők, akkor mindezek a célok önmaguktól társadalmi gyakorlattá válnak. Nyilvánvaló, hogy amíg a férfiak strukturális elnyomást gyakorolnak a nők fölött, a nőknek a maguk részéről a férfiprincípium irányában nem tiszteletet gyakorolniuk.

Az Egyezmény eme pontjának az ellenzői azonban rámutatnak arra, hogy az ebben foglalt követelmények csorbítják a szülők szabad oktatáshoz való jogát. Így pl. az Emberi Méltóság Központ ezt gondolja erről: *„Amint egy ország ratifikálja az Isztambuli Egyezményt, a gender, mint a társadalmi nem definíciója kötelező érvényűvé válik. Ez korlátozhatja a szülők jogát, hogy visszautasítsanak olyan iskolai órákat, és tanterveket, melyben a genderről, a szexuális orientációkról vagy a transzneműségről (ezen belül akár nem átalakító műtétekről) tanítják gyermekeiket.”*³³ Ez azonban még azért idő előtti kifogás, mivel nem lehet tudni, hogy az Egyezmény végrehajtása milyen jellegű oktatás foglal majd magában a részes államokban - mindenesetre a fenti elképzelés beleilleszthető az Egyezmény szemléletébe. Az viszont nyilvánvaló, hogy a genderelméletről, a szexuális orientációkról és a transzneműségről szóló oktatás nem mellőzhető, egyszerűen azért, mert ha ezeket kihagyják a tananyagból, akkor a gyermek nem fogja megérteni azt, hogy mi a különbség a biológiai nő, a társadalmi neme szerinti nő, továbbá a magát nőnek valló személy nemi identitása között. A gyermek tehát abban a téves helyzetben lesz, hogy egyfajta nő van (a biológiai), holott három; az oktatás tehát olyan szükségszerű ismereteket foglal magában, amelyek alapján a gyermek el tud igazodni a háromfajta nő között. (Mint ahogy ennek alapján a háromfajta férfi között is, nem is beszélve a semleges, vagy kettős nemmel bíró polgártársairól.)

³³ Emberi Méltóság Központ im. 8. o.

5. A társadalom alrendszereinek a bevonása

14. cikk 2. A részes felek megteszik a szükséges lépéseket, hogy az 1. bekezdésben említett elveket érvényre juttassák az informális oktatási létesítményekben, valamint a sport-, a kulturális és a szabadidős létesítményekben és a médiában.

A 2. pont azt mondja ki, hogy a fenti célok érvényesítése össztársadalmi feladat, ezért azt a kulturális és szabadidős létesítményekben is érvényre kell juttatni. A média szerepe egyértelmű. Mindez azt jelenti, hogy olyan szabályozást kell alkotni, amely egyrészt ezeknek a működésére közvetlenül kihat, másrészt önszabályozásra kell rávenni a társadalom eme alrendszereit. Ez egyben előrevetíti azt a kötelezettséget, hogy a részes államoknak minél kevesebb helyet kell hagyni a sport-, kulturális- és oktatási szférában, ahol esetleg az Egyezmény szemléletével szembemenő férfias viselkedésminták jelennek meg.

IV. Az áldozatvédelem alapelvei

1. Milyen védelmet és támogatást nyújt az Egyezmény az áldozatoknak?

A IV. fejezet a védelem és támogatás körében általánosságokról rendelkezik; ha az Egyezmény hatályba lép, ezek megvalósításához pusztán pénzre és azon létrehozott intézményekre van szükség. Az Egyezmény további részeinél már csak az eddig vizsgálat tárgyává tett nemi dimenziókkal bíró gondolatokat emeljük ki.

A 18. cikk (Általános kötelezettségek) szerint a részes államoknak az egyes állami és nem állami intézmények hatékony együttműködésén alapuló mechanizmusokat kell létrehozniuk az áldozatok megsegítése érdekében. Ennek keretében:

18. Cikk 1. A részes felek biztosítják, hogy az e fejezet alapján hozott intézkedések

- a nőekkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak nemi szempontú megértésén alapuljanak, és az áldozatok emberi jogaira és biztonságára összpontosítsanak;*
- olyan integrált megközelítésen alapuljanak, amely figyelembe veszi az áldozatok, az elkövetők, a gyermekek és a tágabb társadalmi környezet közötti kapcsolatokat;*
- a másodlagos áldozattá válás elkerülését célozzák;*

- *az erőszakos cselekmények női áldozatai helyzetének megerősítését és gazdasági függetlenségét célozzák;*
- *adott esetben lehetővé tegyék, hogy a védelmi és a támogatási szolgálatok ugyanazon a helyszínen legyenek;*
- *figyelembe vegyék a kiszolgáltatott személyek, ideértve a gyermekáldozatokat is, különleges szükségleteit, és hozzáférhetőek legyenek e személyek számára.*

Az első bekezdés ismét rávilágít arra, hogy az Egyezmény csak a női áldozatokkal foglalkozik. Ha nem így lenne, akkor nem szerepelne benne az a megfogalmazás, mely szerint a kapcsolati erőszakot nemi szempontból kell megértenie az intézkedések meghozójának. Ezt mutatja az is, miszerint kizárólag a női áldozatok tarthatnak igényt arra, hogy helyzetüket megerősítsék és gazdaságilag függetlenek legyenek. A férfiak azonban erre nem tarthatnak igényt még akkor sem, ha egy nő agressziójának az áldozataivá váltak.

A fentiek alapján a „kiszolgáltatott személyek” között sem lehetnek férfiak, mivel akkor nem kellett volna megkülönböztetni az áldozatok között a nőket. A gyermekáldozatok, mint láthattuk, a leányokra és a nők felügyelete alatt lévő fiúgyermekekre vonatkozik, míg egy férfi felügyelete alatt lévő gyermekre nem, kivéve, ha lány (azaz nő).

2. A büntetőeljárás hiánya

18. cikk 4. A szolgáltatások nyújtása nem függhet attól, hogy az áldozat kész-e feljelentést vagy vallomást tenni az elkövető ellen.

Áldozatnak számít az a nő is, aki nem tesz feljelentés vagy vallomást az elkövető ellen. A szolgáltatások nyújtására tehát akkor is jogosult, ha eljárásjogi értelemben nincs férfi, aki bűnt követett volna el vele szemben. Ez azt jelenti, hogy egyszerű önbevallás alapján tarthat igényt a nő ezekre a szolgáltatásokra: ha tehát azt állítja, hogy a) ő nő (akármilyen értelemben is), b) erőszak áldozata lett egy férfi részéről, akkor az előbbit nyilván igen, de az utóbbit nem kell eljárás megindításával bebizonyítani. (Mivel pedig csak egy büntetőeljárás alkalmas arra, hogy a férfi bűnösségét megállapítsák, ezért a nő a férfi bűnösségének a hiányában is szolgáltatásokat kaphat.)

Ezt egészíti ki az Egyezmény a következő cikkében:

55. cikk 1. A részes felek gondoskodnak arról, hogy a jelen Egyezmény 35., 36., 37., 38. és 39. cikkével összhangban meghatározott bűncselekmények esetében a nyomozás vagy a vádemelés ne függjön teljes mértékben az áldozat bejelentésétől vagy panaszától, ha a bűncselekményt részben vagy egészben a részes felek területén követték el, továbbá biztosítják, hogy az eljárások akkor is folytatódhassanak, ha az áldozat visszavonja állítását vagy panaszát.

Ezek a bűncselekmények: szándékos fizikai erőszak (35. cikk), szexuális (fizikai) erőszak, beleértve ebbe az erőszakos közöszlést is (36. cikk), házasságra kényszerítés (37. cikk), női nemi szervek megcsonkítása (38. cikk), kényszerített terhességmegszakítás és sterilizáció (39. cikk). Ezek tehát közvadás ügyekké válnak, ha az áldozat nő. Amennyiben férfi az áldozat, úgy nem kell az ügyet közvadásná alakítani, tekintettel arra, hogy a férfi, mint a strukturális elnyomás elkövetője nem érdemel annyi jogvédelmet, mint a nő.

3. A menedék

A 22. cikk (Támogatási szakszolgálatok) 2. pontja egy érdekes megfogalmazással bír:

22. cikk 2. A részes felek különleges szakszolgálatokat hoznak létre az erőszakos cselekmények női áldozatai és azok gyermekei számára, vagy gondoskodnak ezek létrehozásáról.

A „különleges szakszolgálat” olyan szolgálat, ahol a nők és a gyermekeik együtt lehetnek: ezt a lehetőséget csak a nő és a felügyelete alatt álló gyermek kaphatja meg. Itt az „és” szót tehát nem a „vagy” értelmében kell szemlélni; a „női áldozat és azok gyermekei” pedig nem egy két tagból álló felsorolás, hanem egy gyűjtőfogalom; ezekbe a gyermekekbe a fiúgyermekek is beletartoznak, de nem önjoguk miatt, hanem azért, mert egy nő szülői felügyelete alatt állnak.

A 23. cikk (Menedékhelyek) hasonló megfogalmazással bír:

23. cikk A részes felek megteszik a szükséges jogalkotási vagy más intézkedéseket, hogy kellő számban megfelelő, könnyen hozzáférhető menedékhelyeket alakítsanak ki, ahol biztonságos szállást nyújtanak az áldozatok, különösen a nők és gyermekeik számára, és proaktív módon közelítenek feléjük.

Első olvasatra az Egyezmény látszólag itt kiesik a saját logikájából, amikor azt írja, hogy az áldozatok részére menedékhelyet kell kialakítani, majd kiemeli ezek közül a nőket és gyermekeiket, mint különleges áldozatokat. Ezáltal ui. úgy tűnik, hogy a férfi, továbbá a nő felügyelete alatt nem álló fiúgyermek is jogosult lenne ilyenekre (pl. a férjnek a felesége vagy a fiúgyermeknek az anyja ellen). Ez azonban tévedés, és itt a 22. cikkre kell visszautalni. A „nők és gyermekek” kifejezés itt is azt foglalja magában az „és” szó bevezetésével, hogy olyan lakóhelyeket kell kialakítani, ahol a gyermekek fölött felügyeletet gyakorló nő tud menedékre találni.

4. A kötelező békéltetés tilalma

48. cikk 1. A részes felek megteszik a szükséges jogalkotási vagy más intézkedéseket, hogy megtiltsák a kötelező alternatív vitarendezési eljárásokat, ideértve a közvetítést és a békéltetést is, a jelen Egyezmény hatálya alá tartozó erőszak minden formájával kapcsolatban.

A 48. cikk egyfajta válasz arra a kérdésre, hogy mennyire kötelezi el magát az Egyezmény a férfi-női harc mellett. A kötelező vitarendezési eljárásokat eredetileg azért találta ki részes államokban a jogalkotó, hogy megelőzze a fölösleges, pusztán a helyzet elmérgesítésére szolgáló pereket és büntetőeljárásokat, vagyis igyekezzen az ellentétes oldalon álló felek között egyezséget létrehozni a békés együttélés érdekében. Az Egyezmény alkotói azonban abból indulnak ki, hogy az erőfölényben lévő férfi gyakran tudott visszaélni ezzel a helyzettel, vagyis a kötelező eljárás túl sokszor zárult le azzal, hogy a nő megbocsátott a férfinak. Azáltal, hogy az Egyezmény ennek lehetőségét megtiltja, kifejezi, hogy a férfival (az strukturális erőszak elkövetőjével) nem lehet elnézőnek lenni, és nem lehet megengedni azt sem, hogy a nő (aki mindig az áldozat) esetleg elgyengüljön és megbocsásson neki. Márpedig a kötelező vitarendezési eljárásnak sajnálatos módon ez többször volt az eredménye. Márpedig a férfierőszakot megbocsátó nővel nem lehet végigvinni a társadalmi nemek közötti végső küzdelmet. Ez természetesen nem érinti azt a lehetőséget, hogy amennyiben a nő az agresszor és a férfi az áldozat, úgy a férfi kötelező vitarendezési eljárásra legyen utasítva: mert ha ő bocsát meg a nőnek, akkor strukturális elnyomóként bocsát meg az elnyomottnak, ami méltánylandó. (Bár nyilván ez is problematikus, mivel ha a strukturális elnyomó megbocsát az elnyomottnak, akkor paradox módon ez is csak az önbecsülését fogja emelni.)

V. Összefoglalás

A fenti elvek magyarázata és kifejtése azért fontos, mivel az Egyezmény összes konkrét védelmi rendelkezése az áldozatok érdekében mind úgy értelmezendők, hogy az csak a nőkre, ill. a leányokra vonatkozik. Tehát valahányszor az Egyezményben azzal találkozunk, hogy milyen intézkedéseket kell tenni az áldozatok védelme érdekében, és az áldozatok milyen, az Egyezmény által támogatott védelmi jogokra tarthatnak igényt, úgy tudatosítani kell magunkban, hogy ez kizárólag a női áldozatok érdekét szolgálja, a férfiakét nem. Ha pedig azt látjuk, hogy a társadalom nemiségből eredő viselkedését milyen elvek mentén és milyen célok érdekében kell átalakítani, akkor azt kell tudatosítani magunkban: a cél az, hogy a férfiak megváltoztassák a saját magatartásukat a nők teljes felszabadulása érdekében. A férfiaknak le kell mondaniuk az erőszak alkalmazásáról, vagyis le kell mondaniuk arról, hogy hatalmat igyekezzenek gyakorolni a nők fölött akár egyenes úton, akár befolyásolással. Az Egyezmény célja tehát az erőszak, mint a rossz értelemben vett férfiasság legfontosabb jellemvonásának a semlegesítése és felszámolása, hogy a női princípium legyen az egyedül uralkodó magatartási forma.

Hogy ez mennyire jelenti a nemek harcának kitermelését, s mennyire áll összefüggésben a marxizmus „új ember” koncepciójával, annak eldöntését a szerző az olvasó belátására bízta, mivel ez már nem jogi, hanem érzelmi és politikai kérdés, amely túlhatol e jogi kérdésekre összpontosító tanulmány keretein.